

Biegli sądowi w Polsce

Barbara Grabowska, Artur Pietryka, Marcin Wolny
Współpraca naukowa: dr Adam Bodnar

Warszawa, kwiecień 2014 r.

SPIS TREŚCI

| | |
|--|----|
| Tezy | 3 |
| Wstęp | 4 |
| Metodologia Raportu | 5 |
| 1. Aktualny stan prawny | 6 |
| 2. System biegłych sądowych w Polsce – zasadnicze problemy | 7 |
| 2.1. Rozproszenie legislacyjne a potrzeba uchwalenia kompleksowej ustawy o biegłych..... | 7 |
| 2.2. Status biegłego sądowego | 8 |
| 2.2.1. Problemy terminologiczne | 8 |
| 2.2.2. Status biegłego a przepisy poszczególnych procedur | 9 |
| 2.3. Wymogi stawiane biegłym sądowym | 14 |
| 2.4. Weryfikacja spełnienia wymogów stawianych biegłym..... | 16 |
| 2.5. Ewidencjonowanie biegłych sądowych | 19 |
| 2.6. System wynagrodzeń..... | 22 |
| 2.6.1. Stawki wynagrodzenia biegłych..... | 22 |
| 2.6.2. Biegły jako podatnik VAT | 26 |
| 2.7. Instytucja naukowa lub specjalistyczna, instytut naukowy lub naukowo techniczny | 29 |
| 2.8. Kontrola pracy i etyka biegłego sądowego | 32 |
| 2.8.1. Instrumenty nadzoru nad pracą biegłych | 32 |
| 2.8.2. Etyka biegłych..... | 33 |
| 2.9. Powoływanie biegłych przez organ procesowy | 35 |
| 2.9.1. Oszczędności | 36 |
| 2.9.2. Błędy popełniane na etapie doboru biegłego | 36 |
| 2.10. Inne dostrzeżone problemy | 39 |
| Rekomendacje | 43 |

TEZY

1. Instytucje biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych są obecnie niedoregulowane, co rodzi szereg problemów prawnych i faktycznych.
2. System wyłaniania podmiotów opiniujących dla potrzeb postępowań przygotowawczych i sądowych jest niefunkcjonalny, gdyż nie gwarantuje doboru wysokiego poziomu merytorycznego kandydatów.
3. Obecnie funkcjonujące narzędzia ewidencji biegłych i ich pracy nie pozwalają na pełne zobrazowanie potencjału naukowego i specjalistycznego, z którego mogą korzystać organy wymiaru sprawiedliwości.
4. System wynagrodzeń nie przyciąga do wykonywania funkcji biegłego najlepszych specjalistów.
5. Mimo niskiego nieraz poziomu merytorycznego opinii, sądy traktują ten dowód jako szczególny, bardziej wiarygodny niż inne dowody.
6. Konieczna jest zmiana pewnych niekorzystnych nawyków organów procesowych w zakresie doboru biegłych, poprzez wzmocnienie kontrydiktoryjności w tym zakresie.

WSTĘP

Niniejszy raport został przygotowany w ramach współpracy Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (dalej: HFPC) oraz Polskiej Rady Biznesu (dalej: PRB). Tematem dotychczasowych opracowań była m.in. praktyka stosowania środków nieizolacyjnych¹.

Ponadto w przygotowanie niniejszego raportu zaangażowany był program „Monitoring procesu legislacyjnego w obszarze wymiaru sprawiedliwości” realizowany przez Helsińską Fundację Praw Człowieka dzięki grantowi uzyskanemu przez Fundację im. Stefana Batorego w ramach programu „Demokracja w działaniu”.

Zamierzeniem autorów tego raportu jest analiza wieloaspektowego zagadnienia, jakim jest funkcjonowanie biegłych sądowych w systemie polskiego prawa. Szczególną uwagę w tym zakresie poświęcono powoływaniu i weryfikacji kompetencji kandydatów na biegłych, a także instrumentom kontroli nad ich pracą. Problematyka ta jest niezwykle ważna z punktu widzenia interesów społeczeństwa, a w szczególności z perspektywy prawa strony do rzetelnego procesu i rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Dostrzeżone w raporcie problemy mają charakter strukturalny, systemowy. Rezultatem analizy są rekomendacje zmian legislacyjnych, jak również odnoszące się do praktyki organów wymiaru sprawiedliwości.

¹ D. Gmerek, K. Wiśniewska, Nieizolacyjne środki zapobiegawcze, Warszawa 2011, dostępny pod adresem: http://www.for.org.pl/upload/Nowy_Wymiar_Sprawiedliwosci/HFPCFORPRBraportnieizolacyjnesrodkizapobiegawcze.pdf (dostęp w dniu 3 marca 2014 r.). Raport został zrealizowany przy współpracy z Forum Obywatelskiego Rozwoju.

METODOLOGIA RAPORTU

Konsekwencją tak określonego celu raportu jest określona metodologia. Z uwagi na rozproszenie przepisów regulujących instytucję biegłego w aktach prawnych różnego rzędu, raport rozpoczyna się ich omówieniem i zaakcentowaniem różnic. Stało się to konieczne, gdyż pozycja biegłego może różnić się w zależności od procedury sądowej, w której zasięgnięta jest jego opinia.

Problemy związane z funkcjonowaniem instytucji biegłego pogrupowane zostały w dziesięć kategorii. Na ile było to możliwe, dostrzeżone problemy próbowano zobrazować przykładami spraw, którymi zajmował się Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (dalej: ETPC), zgłoszonych i objętych zainteresowaniem HFPC, szeroko omawianych w piśmiennictwie specjalistycznym, czy też środkach masowego przekazu. W raporcie wykorzystano także bogatą literaturę przedmiotu. Dopełnieniem tej analizy są pozyskane w ramach dostępu do informacji publicznej dane pochodzące z sądów, prokuratury, podmiotów prywatnych, instytutów badawczych i laboratoriów, a także Ministerstwa Sprawiedliwości. Przeprowadzone zostały również rozmowy z ekspertami wykonującymi na co dzień funkcje biegłych i badającymi jak funkcjonuje ta instytucja, prezesami sądów powszechnych, a także przedstawicielami Ministerstwa Sprawiedliwości. Na potrzeby opracowania dokonano też analizy procesów legislacyjnych projektów poświęconych zagadnieniu biegłych sądowych.

Prezentacja i analiza tych danych miały przede wszystkim na celu pokazanie, jak w rzeczywistości funkcjonuje „rynek” biegłych sądowych w Polsce. Należy mieć bowiem świadomość, że w tym zakresie brak jest opracowań pokazujących perspektywę ogólnopolską.

1. AKTUALNY STAN PRAWNY

Regulacja instytucji biegłego sądowego w Polsce ma charakter rozproszony. Przepisy obowiązujące w tym zakresie można podzielić na kilka grup. Pierwszą z nich są regulacje ustrojowe, do których należą wybrane przepisy ustawy z 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych² (dalej: u.s.p.), a także rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych³ (dalej: rozporządzenie w sprawie biegłych), które zastąpiło rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 1987 r. w sprawie biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych⁴. Do tej grupy należą też przepisy regulujące wykonywanie poszczególnych zawodów, których przedstawiciele mogą ubiegać się o występowanie w charakterze biegłych sądowych. Będzie to zarówno np. rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 27 grudnia 2007 r. w sprawie biegłych w przedmiocie uzależnienia od alkoholu⁵, jak i przepisy ustaw korporacyjnych (dotyczące na przykład doradców podatkowych).

Druga grupa przepisów dotyczy zagadnień takich jak tryb korzystania z opinii biegłego, czy też zasad dyscyplinowania biegłych jako uczestników postępowania. Regulacje w tym zakresie zawarte są w ustawach: z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego⁶ (dalej: k.p.k.), z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego⁷ (dalej: k.p.c.), a także z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego⁸ (dalej: k.p.a.). Wspomnieć tu należy także o przepisach rozporządzenia w sprawie biegłych sądowych, a także rozporządzeniach regulujących pracę prokuratorów⁹ i sądów¹⁰.

Trzecia grupa regulacji dotyczy kwestii finansowych. Te uregulowane zostały w dwóch rozporządzeniach Ministra Sprawiedliwości z 24 kwietnia 2013 r., odpowiednio: wydanym na podstawie delegacji z art. 89 ust. 5 ustawy z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹¹ w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu doku-

2 Dz.U. Nr 98 poz. 1070, z późn. zm.

3 Dz.U. Nr 15 poz. 133.

4 Dz.U. Nr 18 poz. 112.

5 Dz.U. z 2007 r. Nr 250 poz. 1883, z późn. zm.

6 Dz.U. z 1997 r. Nr 89 poz. 555, z późn. zm.

7 Dz.U. Nr 43 poz. 296, z późn. zm.

8 Dz.U. z 2000 r. Nr 98 poz. 1071 - j.t.

9 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 marca 2010 Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz. U. z 2014 poz. 144, j.t.).

10 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. 2007 Nr 38 poz. 249, z późn. zm.).

11 Dz.U. z 2010 r. Nr 90 poz. 594, z późn. zm.

mentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu cywilnym¹², a także na podstawie delegacji zamieszczonej w art. 618f § 5 k.p.k. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu karnym¹³. Rozporządzenia te zastąpiły przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 grudnia 1975 r. w sprawie kosztów przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych w postępowaniu sądowym¹⁴, a także rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 31 października 1983 r. w sprawie wynagradzania biegłych (tłumaczy) z zakresu daktylogonii¹⁵. Utraciły one moc w wyniku wejścia w życie przepisów ustawy z 31 sierpnia 2012 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁶. Ustawa ta, wykonując wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 marca 2011 r. (SK 13/08), uchylała także przepisy dekretu z 26 października 1950 r. o należnościach świadków, biegłych i stron w postępowaniu sądowym¹⁷. Do grupy przepisów dotyczących spraw finansowych należy także zaliczyć unormowania k.p.k., k.p.c., a także k.p.a. odnoszące się do takich kwestii, jak sposób przyznawania biegłym wynagrodzeń.

2. SYSTEM BIEGŁYCH SĄDOWYCH W POLSCE – ZASADNICZE PROBLEMY

2.1. ROZPROSZENIE LEGISLACYJNE A POTRZEBA UCHWALENIA KOMPLEKSOWEJ USTAWY O BIEGŁYCH

Zdecydowana większość materii dotyczącej funkcjonowania biegłych zamieszczona jest obecnie w przepisach rangi rozporządzenia. W art. 157 § 2 u.s.p. ustawodawca zamieścił delegację dla Ministra Sprawiedliwości do uregulowania w rozporządzeniu: 1) trybu ustanawiania biegłych sądowych, pełnienia przez nich czynności oraz zwalniania ich z funkcji; 2) szczegółowych zasad powoływania i działania zespołów biegłych sądowych¹⁸. Analiza przepisów rozporządzenia w sprawie biegłych, prowadzi do wniosku, że w zakresie wymogów stawianych biegłym wykraczają one poza zakres delegacji, co każe wątpić w prawidłowość przyjętej przez ustawodawcę techniki

12 Dz.U. z 2013 r. poz. 518.

13 Dz.U. z 2013 r. poz. 508.

14 Dz.U. Nr 15 poz. 1330 z późn. zm.

15 Dz.U. Nr 64 poz. 292.

16 Dz.U. poz. 1101.

17 Dz.U. Nr 49 poz. 445 z późn. zm.

18 Na marginesie należy zauważyć, że rozporządzenie z 24 stycznia 2005 r. o biegłych sądowych nie reguluje kwestii powoływania i działania zespołów biegłych, tak jak wskazywałoby na to upoważnienie.

legislacyjnej, a tym samym konstytucyjność tej regulacji. Z uwagi m.in. na ten problem co raz częściej pojawiają się postulaty by ustawodawca oszczędził od dotychczasowego rozproszenia regulacji dotyczących biegłych w aktach prawnych różnego rzędu i podjął prace nad kompleksową ustawą regulującą funkcjonowanie biegłych sądowych.

Na przestrzeni ostatnich kilku lat podejmowano próby całościowego uregulowania na poziomie ustawowym instytucji biegłych sądowych. Projekty takie były wnoszone do Sejmu RP zarówno przez Radę Ministrów¹⁹, jak i posłów²⁰. W trakcie obecnej kadencji Sejmu Ministerstwo Sprawiedliwości w październiku 2012 r. skierowało do konsultacji społecznych projekt założeń do ustawy o biegłych sądowych²¹, a kolejną propozycję – tym razem projektu założeń ustawy o biegłych sądowych²² przedstawiło w lipcu 2013 r. W lutym 2014 r., po przeprowadzeniu konsultacji społecznych oraz uzgodnień, Projekt został skierowany do rozpatrzenia przez Radę Ministrów (dalej: Projekt)²³, która następnie przyjęła go 18 marca 2014 r. W porównaniu do poprzednich wersji ma on węższy zakres przedmiotowy i porządkuje większość tych zagadnień, które obecnie są już uregulowane na poziomie podustawowym, wprowadzając nowe elementy w zakresie weryfikacji kandydatów na biegłych sądowych.

Z uwagi na fakt, iż aktualnie trwają prace nad ww. Projektem, w dalszej części niniejszego raportu, gdzie było to możliwe i celowe, odniesiono się do rozwiązań w nim proponowanych.

2.2. STATUS BIEGŁEGO SĄDOWEGO

2.2.1. KWESTIE TERMINOLOGICZNE

Wskazanemu wyżej rozproszeniu legislacyjnemu towarzyszą także problemy terminologiczne dotyczące statusu biegłego. W polskim systemie prawnym istnieją dwa pojęcia „biegłego sądowego” (por. art. 157 u.s.p.) oraz „biegłego” (por. art. 193 i n. k.p.k. oraz art. 278 i n. k.p.c.). Przyjąć należy, iż określenie „biegły sądowy” oznacza osobę wpisaną na listę biegłych prowadzoną przez prezesa właściwego sądu okręgowego. Kategoria „biegły” jest natomiast szersza i dotyczy biegłych

19 Rządowy projekt ustawy o biegłych w postępowaniu sądowym oraz w innych postępowaniach prowadzonych na podstawie ustaw (projekt z 22 grudnia 2006 r., druk nr 1286, V kadencja Sejmu RP).

20 Poselski projekt ustawy o biegłych w postępowaniu sądowym oraz w innych postępowaniach prowadzonych na podstawie ustaw (projekt z 10 stycznia 2008 r., druk nr 667, VI kadencja Sejmu RP).

21 Projekt dostępny jest na stronie: <http://legislacja.rcl.gov.pl/dokument/67223>.

22 Projekt dostępny jest na stronie: <http://legislacja.rcl.gov.pl/dokument/166418>.

23 Projekt z 18 lutego 2014 r. dostępny na stronie: <http://legislacja.rcl.gov.pl/dokument/191639>.

powołanych przez organ procesowy do wydania w danym postępowaniu opinii: 1) wpisanych na listę prezesa sądu okręgowego oraz 2) spoza tej listy, tzw. biegłych ad hoc. Mimo, że ten podział wydaje się być nieco sztuczny i nie do końca wiadomo czemu służący, to twórcy ww. Projektu nie zamierzają od niego póki co odstąpić. Jest to zapewne wyrazem pewnej filozofii, zakładającej preferencję osób wpisanych na listę, przed biegłymi *ad hoc*²⁴.

2.2.2. STATUS BIEGŁEGO A PRZEPISY POSZCZEGÓLNYCH PROCEDUR

Na niejasność statusu biegłego wskazują także regulacje odpowiednio k.p.k., k.p.c. oraz k.p.a.²⁵ dotyczące zasięgnięcia dowodu z opinii „biegłego”. Nie są to różnice znaczące, ale warto je odnotować. Z uwagi na fakt, że regulacja dowodu z opinii biegłego w k.p.a. jest rozproszona, a doktryna zaleca odpowiednie stosowanie w tym zakresie przepisów k.p.c. w części dotyczącej biegłych²⁶, przepisy k.p.a. będą przywoływane w dalszych wywodach jedynie wyjątkowo.

Zgodnie z art. 278 § 1 k.p.c. biegłego należy wezwać po wysłuchaniu wniosków stron w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych. W postępowaniu karnym następuje to jedynie wtedy, gdy okoliczność mająca istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Z kolei zgodnie z art. 84 § 1 k.p.a., gdy w sprawie wymagane są wiadomości specjalne, organ administracji publicznej może zwrócić się do biegłego lub biegłych o wydanie opinii. Wspólnym elementem tych norm jest pojęcie „wiadomości specjalnych”. Ma ono kluczowe znaczenie dla instytucji biegłego, gdyż decyduje o tym, że dowód z opinii biegłego uznawany jest za szczególny²⁷. Pojęcie to nie ma wyczerpującej definicji. Zakres dziedzin wiedzy, które mogą

24 Por. G. Ott, Komentarz do art. 157 Prawa o ustroju sądów powszechnych (w:) Prawo o ustroju sądów powszechnych Komentarz (red. A, Górski). LEX el/2013.

25 Brak jest jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy na gruncie ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2012 r., nr 270 – j.t.) można przeprowadzić dowód z opinii biegłego. NSA w wyroku siedmiu sędziów z 25 września 2000 r. FSA 1/00, stwierdził, że taka możliwość nie istnieje. Na odmiennym stanowisku stoi część doktryny - por. A. Skoczylas, Glosa do wyroku NSA z 25 września 2000 r., FSA 1/00, OSP 2001, z. 2, poz. 19, a także B. Dauter, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, LEX el/2011.

26 M. Jaśkowska, A. Wróbel, Komentarz aktualizowany do ustawy z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, LEX el/2013.

27 W Encyklopedii prawa karnego „wiadomości specjalne” określano mianem zagadnień, które przekraczają zakres naukowej i technicznej kompetencji sędziów. Por. W. Makowski (red.), Encyklopedia prawa karnego, s. 121. K. Marszał uznawał za nie informacje, które nie są znane przeciętnemu członkowi społeczeństwa. Por. K. Marszał, Proces Karny, Katowice 1992 r., s. 213. Za każdym razem definiowano je w sposób negatywny – jako coś, co komuś nie jest wiadome. Podobnie także definiował je Sąd Najwyższy, stwierdzając w wyroku z 15 kwietnia 1976 r. II KR 48/76, że do zakresu wiadomości specjalnych nie należą te, „które są dostępne dla dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej”. Z kolei w wyroku z 26 października 2011 r. III CSK 3/11, uznał je za wykraczające poza zakres wiedzy powszechnie dostępnej przeciętnie wykształconemu ogółowi.

być przedmiotem wiadomości specjalnych wydaje się być nieograniczony. Można do nich zakwalifikować nawet bibliotekarstwo, lotnictwo czy radiestezję²⁸. Niedopuszczalne jest natomiast zasięgnięcie opinii biegłego z zakresu prawa, zasad jego stosowania oraz wykładni²⁹. W doktrynie³⁰ podkreśla się, że jest to dziedzina wiedzy, którą sąd winien znać z urzędu. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy, stwierdzając, że wiadomości specjalne z założenia dotyczą faktów, a nie prawa³¹. Podobnie też w praktyce sądowej w zakresie sporów z zakresu prawa prasowego, bardzo często zdarza się, że sądy nie korzystają z opinii biegłych językoznawców, przyjmując, że ustalenie znaczenia pewnych pojęć językowych nie wymaga „wiadomości specjalnych”³². Doktryna pozostaje jednak w zgodzie, co do tego, że dopuszczalne jest powołanie biegłego z zakresu prawa obcego, międzynarodowego³³, zwyczajowego oraz zasad doświadczenia życiowego³⁴.

O tym czy w sprawie zachodzi potrzeba zasięgnięcia wiadomości specjalnych decyduje zawsze organ procesowy. W wypadkach, w których dojdzie on do przekonania, że istnieje konieczność zasięgnięcia wiadomości specjalnych, jest on zobowiązany do powołania dowodu z opinii biegłego. Dzieje się tak nawet wtedy, gdy sam dysponuje odpowiednią wiedzą z zakresu wiadomości specjalnych³⁵. W przeciwnym wypadku strona postępowania dopiero na samym jego końcu dowiadywałaby się o rozstrzygnięciu w przedmiocie wiadomości specjalnych. W ten sposób byłaby pozbawiona możliwości odniesienia się do nich. Do organu procesowego należy także decyzja, czy opinię wydać ma jeden, czy też większa liczba biegłych³⁶. Wyznaczeni eksperci mogą być wpisani na listę biegłych sądowych. Może się jednak zdarzyć tak, że do opiniowania powołana zostanie osoba, która na tej liście nie figuruje, ale dysponuje odpowiednimi wiadomościami specjalnymi. Tak powołany biegły zwany jest biegłym *ad hoc*. Ciężar oceny, czy taki ekspert dysponuje wiadomościami specjalnymi ciąży na organie procesowym. Biegły *ad hoc* w wypadku wskazania go w postanowieniu o powołaniu biegłego, ma prawny obowiązek przeprowadzenia badań i złożenia opinii. Przed przystąpieniem do opiniowania powinien złożyć przyrzeczenie o treści toż-

28 W odniesieniu do radiestezji zob. uchwałę SN z 30 października 1985 r., III CZP 59/85, OSNCP 1986, nr 9, poz. 140.

29 Wyrok SN z 4 marca 1965 r. III CR 795/64, OİP 1966, nr 4-5, s. 831.

30 P. Hofmański (red.), Kodeks Postępowania Karnego, Komentarz do artykułów 1-296, Tom I, Warszawa 2011, s. 1104.

31 Wyrok SN z 17 stycznia 1987 r. V KRN 474/86, OSNPG 3/1988, poz. 29.

32 Por. wyrok z 8 marca 2012 r. V ACa 148/12.

33 P. Hofmański (red.), op. cit., s. 1105.

34 T. Ereciński (red.), Kodeks Postępowania Cywilnego, Komentarz, Tom I, Warszawa 2007 r., s. 614.

35 T. Ereciński (red.), op.cit., s. 521.

36 Ustawa może przewidywać w tym względzie wyjątki. Zgodnie z art. 554§1 k.p.c. dla oddania pod obserwację w zakładzie leczniczym osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie potrzeba jest opinia dwóch biegłych lekarzy. Podobnie art. 202 § 1 k.p.k. przewiduje powołanie dwóch biegłych lekarzy psychiatrów w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego.

samej z tym, które składają biegli sądowi³⁷. Co warto podkreślić, organ oceniający opinie biegłego nie jest uprawniony do wartościowania jej treści tylko pod kątem tego, że nie pochodzi ona od biegłego wpisanego na listę biegłych sądowych³⁸. Nadto organ procesowy może zwrócić się o wydanie opinii do instytucji naukowej lub specjalistycznej (art. 193 § 2 k.p.k.) albo instytutu naukowego lub naukowo-badawczego (art. 290 § 1 k.p.c.). Taka możliwość dopuszczalna jest również w ramach postępowania administracyjnego (na podstawie art. 75 k.p.a.).

W k.p.k., k.p.c. oraz k.p.a. w podobny sposób uregulowano instytucję wyłączenia biegłego od opiniowania. Ustawodawca odesłał tu do przepisu zawierającego katalog przesłanek, które pozwalają na wyłączenie sędziego lub pracownika organu administracji od udziału w postępowaniu. Do istotnych różnic w tym względzie należy zaliczyć uregulowanie instytucji biegłego, który jest jednocześnie świadkiem³⁹, a także występującą w k.p.c. kwestię prekluzji wniosku o wyłączenie biegłego⁴⁰. Zarówno w postępowaniu karnym, jak i cywilnym opinia pochodząca od biegłego, który został wyłączony od opiniowania nie może służyć jako dowód i współtworzyć podstawy faktycznej orzeczenia⁴¹. W procedurze cywilnej traktuje się ją, jak dowód pochodzący z postępowania, które zostało następnie zniesione⁴².

Tak jak każdy inny dowód, opinia biegłego może zostać wprowadzona do postępowania z urzędu lub na wniosek stron (art. 167 k.p.k. i art. 232 k.p.c.). Strony mogą wnosić o powołanie konkretnego biegłego, zadanie mu określonych pytań lub zobowiązanie go do udziału w czynnościach procesowych⁴³. W postępowaniu cywilnym sąd przed wydaniem postanowienia o zasięgnięciu opinii biegłych jest zobowiązany do wysłuchania wniosków stron, co do wyboru biegłych, a także ich liczby. Nie jest jednak związany sugestiami stron w tym zakresie⁴⁴. Podobnie w postępowaniu karnym organ procesowy nie jest zobowiązany do tego, aby uwzględnić sugestie stron.

37 Należy jednakże wspomnieć, że w przypadku biegłych, którzy opiniują pisemnie, a następnie nie są nawet zobowiązani do złożenia ustnej opinii, norma ta właściwie nie obowiązuje. Nie oznacza to jednak, że nie powinni się oni kierować wartościami opisanymi w rocie przyrzeczenia.

38 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 26 października 2004 r., II Aka 207/04, KZS 2004 nr 12 poz. 28; zob. też wyrok SN z 25 lutego 1974 r. III KR 371/73, LEX nr 18790.

39 Art. 196 k.p.k. wyłącza od opiniowania biegłego, który pełni w tym samym postępowaniu rolę świadka lub był faktycznym świadkiem czynu. Postępowanie cywilne jest w tym względzie daleko bardziej liberalne. W ramach procedury cywilnej biegli, mogą być również przesłuchani w charakterze świadków (Z. Resich, Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz, t. 1, s. 457).

40 Zasadniczą różnicą w tym zakresie jest unormowanie art. 281 k.p.c. Nakazuje ono uprawdopodobnić stronie żądającej wyłączenia biegłego po rozpoczęciu przez niego czynności, że przyczyna wyłączenia powstała po jego ustanowieniu lub nie była jej uprzednio znana. Skutkiem niezachowania właściwego terminu lub braku uprawdopodobnienia jest negatywne postanowienie w przedmiocie wyłączenia biegłego (por. uzasadnienie wyroku SN z 25 marca 1975 r., II CR 55/75, OSNC 1976, nr 5, poz. 110).

41 P. Hofmański (red.), op. cit. s. 1119.

42 Wyrok SN z 27 maja 1976 r. I PR 64/76, Lex Polonica nr 321897.

43 M. Mazur (red.), Kodeks Postępowania Karnego – Komentarz, Warszawa 1976 r., s. 256.

44 Orzeczenie SN z 5 września 1945 r., C III 426/45, PiP 1946, z. 4, poz. 127; a także orzeczenie SN z 3 września 1997 r., I CKN 281/97, niepubl.

Organ procesowy zasięga dowodu z opinii biegłego postanowieniem⁴⁵. W postanowieniu tym powinno się znaleźć oznaczenie liczby biegłych, podmiot zobowiązany do wydania opinii, termin jej wydania, a także oznaczenie zakresu opinii biegłego, czyli tez dowodowych, które biegły będzie weryfikował w swej opinii⁴⁶. W postanowieniu powinna także być określona forma (pisemna lub ustna) sporządzenia opinii. W doktrynie podkreśla się, że opinie o bardziej skomplikowanym charakterze wymagają formy pisemnej⁴⁷. Pisemna opinia biegłego powinna składać się z określonych elementów. K.p.c. wymienia w tym względzie jedynie uzasadnienie. Ponadto opinia biegłego powinna zawierać wskazanie, czy biegły figuruje na liście biegłych sądowych, podanie sprawy, do której go powołano, a także dziedzinę wiedzy, z której posiada wiadomości specjalne⁴⁸. Do tych elementów można także zaliczyć opis stanu faktycznego sprawy, przyjętych metod badawczych, a także sposobu przeprowadzenia badań⁴⁹. K.p.k. jest bardziej precyzyjny i do składników opinii biegłego art. 200 k.p.k. zalicza *inter alia* oznaczenie biegłego, jego specjalności, tytułu naukowego, a także instytucji, w której pracuje. Wymaga także, aby w opinii znalazło się oznaczenie instytucji, która sporządziła opinię, sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski. Niezbędnym warunkiem przedłożenia opinii jest także jej podpisanie przez biegłych, którzy uczestniczyli w jej wydaniu. Niezależnie od formy opinii, biegli mogą zostać przesłuchani. W zakresie sposobu, w jakim odbywa się ta czynność wszystkie trzy procedury odsyłają do odpowiedniego stosowania przepisów o przesłuchaniu świadków. Opinię ustną zamieszcza się w całości w protokole posiedzenia. Postanowienie organu procesowego w przedmiocie dopuszczenia opinii biegłego jest niezaskarżalne⁵⁰ i nie wymaga uzasadnienia⁵¹. Do wydania opinii ustnej dochodzi jedynie w wyjątkowych wypadkach, na przykład wtedy, gdy zachodzi potrzeba uzupełnienia wydanej już opinii lub wypowiedzenia opinii abstrakcyjnej.

45 Kwestią sporną pozostaje, czy postanowienie o powołaniu biegłego powinno mieć każdorazowo formę pisemną. Zagadnienie to pozostaje szczególnie aktualne na gruncie procedury karnej, w ramach której może dochodzić do sytuacji, w których będzie potrzebne szybkie zasięgnięcie opinii biegłego. Wprowadzenie w art. 194 k.p.k. części składowych postanowienia o powołaniu biegłego mogłoby sugerować, że każdorazowo tego typu postanowienie należałoby wydać w formie pisemnej. Jednakże Sąd Najwyższy w wyroku z 27kwietnia 2007 r. V KK 379/08, LEX nr 507949, stwierdził, że możliwe jest wydanie takiego postanowienia w formie ustnej w ramach czynności niecierpiących zwłoki (307 k.p.k.). Zazaczył jednak, że postanowienie tego typu powinno być w dalszym toku postępowania potwierdzone we właściwy sposób. Brak takiej konwalidacji winien skutkować niemożnością wykorzystania opinii w postępowaniu.

46 W postanowieniu o powołaniu biegłego organ procesowy nie jest natomiast uprawniony do wskazania metod, którymi ma się posłużyć biegły. Domena ta należy do dziedziny wiadomości specjalnych i jest wyłączną kompetencją biegłych (por. wyrok SN z 10 maja 1982 r. II KR 82/82, OSNKW 1982/10-11/78).

47 Z tego samego założenia wychodzono już przed wojną. W uzasadnieniu projektu kodeksu postępowania karnego z 1928 r. komisja kodyfikacyjna zaznaczała, „iż w przypadkach bardziej skomplikowanych biegli złożą opinię na piśmie, w prostszych ustnie do protokołu” pod. za: S. Kalinowski, *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1972, s. 211.

48 W. Ossowski, *Uwagi o korzystaniu z biegłych w sprawach cywilnych*, s. 1346 i n.

49 S. Rejman, *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym*, s. 16 i n.

50 K. Marszał, op. cit., s. 293, tak też. A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego Komentarz*, Warszawa 2009, s. 407.

51 P. Hofmański (red.), op. cit., s. 1115.

W procedurze karnej postanowienie o powołaniu biegłego, co do zasady, może wydać każdy organ prowadzący postępowanie karne (np. Policja lub ABW). W tym względzie istnieje jednak kilka wyjątków. Jedynie sąd lub prokurator mogą wydać postanowienie w przedmiocie zasięgnięcia opinii biegłego psychologa (art. 192 k.p.k.), biegłych psychiatrów dla zbadania stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, zaburzeń jego preferencji seksualnych (art. 202 § 1 i 3 k.p.k.), skierowania na obserwację psychiatryczną (art. 203 § 2 k.p.k.) lub zbadania przez psychologa lub lekarza (art. 215 k.p.k.).

Biegły wyznaczony do opiniowania w ramach postępowania cywilnego ma prawo do odmowy sporządzenia opinii tylko w wyjątkowych wypadkach. Doktryna ogranicza je do długotrwałej choroby, długoterminowego wyjazdu oraz opracowania opinii w innej, skomplikowanej sprawie sądowej⁵². W k.p.k. tego rodzaju prawo nie zostało wprost wymienione. Nie oznacza to jednak, że biegły powołany w ramach procedury karnej zawsze będzie zobowiązany do wydania opinii⁵³. Obydwa uregulowania procesowe przyznają biegłym prawo do zapoznania się z aktami sprawy, a także materiałem dowodowym zgromadzonym w postępowaniu – na przykład przedmiotem oględzin. Biegłym przysługuje także uprawnienie do brania udziału w pozostałym postępowaniu dowodowym.

Ponadto wszystkie trzy procedury przewidują możliwość nałożenia na biegłego kary porządkowej za niestawiennictwo. W różny sposób określają jednak jej maksymalną wysokość⁵⁴. Co więcej, w art. 287 § 2 k.p.k. przewidziano możliwość aresztowania biegłego na okres do 30 dni w wypadkach uporczywego uchylania się od wykonania czynności.

Powyższa analiza wskazuje, że w przypadku poszczególnych procedur, różne mogą być uprawnienia i obowiązki biegłych. Różnice te nie są doniosłe, co ułatwia określenie statusu biegłych, tzn. wskazania jaki charakter ma wykonywana przez niego funkcja. W ww. Projekcie wskazano, że biegłym podczas wykonywania czynności związanych z przygotowaniem opinii przyznana zostanie ochrona prawna, jaka przysługuje funkcjonariuszom publicznym. Popierając tą propozycję wskazać należy jedynie, że o ile biegły nie jest funkcjonariuszem publicznym w rozumieniu art. 115 § 13 k.k., o tyle na pewno jest osobą pełniącą funkcję publiczną, o której mowa

52 T. Ereciński, *op. cit.*, s. 620.

53 Może się od tego obowiązku uwolnić z powodu braku odpowiednich kwalifikacji i aparatury technicznej czy też obciążenia innymi obowiązkami. Por. S. Kalinowski, *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1972, s. 98.

54 Art. 88 k.p.a. przewiduje możliwość nałożenia grzywny do 50 zł wobec biegłego, który nie stawiał się bez uzasadnionej przyczyny albo bezzasadnie odmówił złożenia opinii. W razie ponownego niezastosowania się do wezwania – grzywna może sięgnąć 200 zł. Z kolei maksymalna grzywna za niestawiennictwo biegłego wymierzona w ramach postępowania cywilnego może sięgnąć kwoty 5 000 zł. Tymczasem maksymalna kara porządkowa przewidziana w postępowaniu karnym za podobną niesubordynację może wynieść nawet 10 000 zł (art. 287 § 1 w zw. 285 § 1 k.p.k.). Co więcej w postępowaniu tym sąd jest uprawniony, w wyjątkowych wypadkach, do zarządzenia przymusowego doprowadzenia biegłego na rozprawę (art. 285 § 2 k.p.k.).

w art. 115 § 19 k.k., ze wszystkimi tego konsekwencjami⁵⁵. Mankamentem proponowanych rozwiązań jest ich wąski zakres. Projekt przewiduje, że ochrona dla biegłych sądowych będzie obowiązywała jedynie podczas wykonywania czynności związanych z wykonywaniem opinii i będzie obejmowała działania biegłego związane z realizacją zlecenia organu procesowego. Oznacza to, że biegły będzie chroniony jedynie w trakcie opiniowania. Poza zakresem ochrony pozostaną na przykład sytuacje, w których biegły zakończy już opiniowanie w procesie, a uczestnicy postępowania niezadowoleni z wydanej opinii będą formułowali pod adresem eksperta groźby karalne. Należały się zastanowić, czy biegły nie powinien korzystać z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych, w każdym wypadku, w którym sprawa będzie dotyczyła wydanej przez niego opinii. Takie uregulowanie pozwoliłoby wyłączyć spoza zakresu ochrony wspomniane wyżej sytuacje.

2.3. WYMOGI STAWIANE BIEGŁYM SĄDOWYM

Wymogi, jakie musi spełnić osoba ubiegająca się o wpis na listę biegłych sądowych reguluje § 12 ust. 1 rozporządzenia w sprawie biegłych. Zgodnie z tym przepisem biegłym może być ustanowiona osoba, która:

1. korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich;
2. ukończyła 25 lat życia;
3. posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona;
4. daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego;
5. wyrazi zgodę na ustanowienie jej biegłym.

Rozporządzenie w sprawie biegłych w § 3, wymaga w przypadku wolnych zawodów, przedłożenia opinii instytucji zrzeszającej lub zatrudniającej kandydata na biegłego, a przypadku osób zatrudnionych – pracodawcy. Przy czym należy rozumieć, że opinia ta potwierdzać ma wymogi, o których mowa w § 12 ust. 1 rozporządzenia w sprawie biegłych, a zatem jest bardziej wymogiem proceduralnym – dowodowym, niż merytorycznym. Najistotniejszy i sprawiający największe trudności w weryfikacji wymóg stawianym biegłym określony został w § 12 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia w sprawie biegłych. Zgodnie z § 12 ust. 2 rozporządzenia w sprawie biegłych posiadanie wiado-

⁵⁵ Por. J. Majewski, Komentarz do art. 115 Kodeksu karnego, [w:] A. Zoll (red.): Kodeks karny Część ogólna Komentarz, Kraków 2004, s. 1483.

mości specjalnych powinno być wykazane dokumentami lub innymi dowodami⁵⁶. W zasadzie jedynie § 13 rozporządzenia w sprawie biegłych mówi coś więcej o tym jak należy wykazać posiadanie teoretycznych i praktycznych wiadomości. Przepis ten wskazuje, że biegłym – tłumaczem języka migowego - może być osoba, która ukończyła 21 lat życia oraz posiada "Certyfikat drugi – „T2” - tłumacz-biegły w zakresie języka migowego" lub tytuł eksperta tego języka, wydany przez Polski Związek Głuchych.

Pewne modyfikacje w zakresie wymogów stawianych biegłym proponuje się w ww. Projekcie. Wspomina się w nim o utrzymaniu wymogu posiadania teoretycznych i praktycznych wiadomości specjalnych połączonego z trzyletnim doświadczeniem w dziedzinie, której ma dotyczyć wpis na listę. Ponadto biegły będzie musiał legitymować się polskim obywatelstwem, obywatelstwem UE lub państwa członkowskiego EFTA, znać język polski w zakresie niezbędnym do pełnienia funkcji biegłego, posiadać pełną zdolność do czynności prawnych. Od kandydata będzie oczekiwany także brak orzeczonego zakazu wykonywania zawodu w danej dziedzinie, niekaralność za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe. Kandydat powinien dawać również rękojmię należytego wykonywania funkcji biegłego. Ponadto proponuje się wprowadzenie szkolenia dla biegłych z zakresu przepisów dotyczących statusu biegłego oraz jego praw i obowiązków, które mieliby organizować prezesi sądów okręgowych. W tym zakresie należy postulować by szkolenia prowadzili także przedstawiciele korporacji prawniczych. Ich wiedza i doświadczenie sądowe pozwoliłyby także pokazać perspektywę samych uczestników postępowań, w których zasięga się opinii biegłego.

To ostatecznie rozwiązanie pozwalałoby zminimalizować jedną z największych praktycznych bolączek dzisiejszego procesu karnego – wypowiedania się biegłych w przedmiocie winy oskarżonego. Z takim przykładem HFPC spotkała się w jednej ze spraw zaklasyfikowanych do programu „Niewinność”⁶⁵. Do skazania oskarżonego w niej mężczyzny, doszło między innymi na podstawie opinii biegłego, w której wnioskach wprost został wyrażony pogląd na temat sprawstwa oskarżonego⁶⁶.

W zakresie wymogów stawianych biegłym zastanawia brak propozycji nałożenia obowiązku podnoszenia swoich kompetencji. W materii doszkalania doniosłą rolę należałoby przyznać

56 Nie jest jasne, czy charakter informacji publicznej mają dokumenty przedkładane w ramach procedury naboru na stanowisko biegłego. Autorom znany jest przypadek z tej samej apelacji sądowej, w której w ramach dostępu do informacji publicznej jeden z prezesów udostępnił wszystkie dokumenty na temat biegłego sądowego, drugi zaś odmówił ich udostępnienia, wskazując, że informacja nie ma charakteru publicznego. W tym zakresie wydaje się, że z uwagi na publiczny charakter funkcji biegłego sądowego i ograniczony jednak zakres informacji dotyczącej sfery życia prywatnego biegłego, przekazywanych w ramach procedury naboru, nie widać szczególnych przeszkód dla udostępniania tego typu danych.

57 Sprawa nr 32192.

58 Wspomnianą praktykę komentował także Sąd Najwyższy. Każdorazowo uznawał ją jednak za niestanowiącą dostatecznej podstawy do wyłączenia biegłego od opiniowania (por. wyrok SN z 28 czerwca 1977 r. Rw 192/77, OSNKW 1977, nr 9, poz. 104).

instytucjom takim jak Instytut Ekspertyz Sądowych im. prof. dr. J. Sehna, Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, czy też samorządom zawodowym zrzeszającym biegłych. Dobrym przykładem w tym zakresie jest Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, które organizuje szkolenia dla biegłych z zakresu zagadnień prawa dowodowego, zasad wydawania opinii, podstawowych uprawnień i obowiązków biegłego oraz prezentacji opinii przez sądem.

2.4. WERYFIKACJA SPEŁNIENIA WYMOGÓW STAWIANYCH BIEGŁYM

Najważniejszym problemem związanym z funkcjonowaniem instytucji biegłych jest rzetelność procesu weryfikacji kompetencji kandydatów do tej funkcji. Prezes sądu okręgowego nie dysponuje środkami, które pozwoliłyby mu zweryfikować poziom wiedzy potencjalnego biegłego. Sam nie posiadając wiadomości specjalnych w danej dziedzinie wiedzy nie potrafi ocenić, czy ukończenie określonego kursu/kierunku studiów daje należyte kwalifikacje do bycia biegłym sądowym.

Ciekawy obraz problemu z weryfikacją przygotowania biegłego podaje T. Widła opisując sprawę powołania na Uniwersytecie Wrocławskim Studium Ekspertyz Dokumentów. Celem tego szkolenia było pogłębianie wiedzy osób ze środowiska prawniczego na temat tego rodzaju ekspertyzy. Tymczasem, niektórzy ze słuchaczy tego studium legitymując się certyfikatem jego ukończenia zostali wpisani na listę biegłych sądowych jako eksperci od badań dokumentów⁶⁷. Podobny przykład podaje E. Gruza odwołując się do historii biegłych z zakresu badania dokumentów⁶⁸.

Wpisu na listę biegłych dokonuje prezes sądu okręgowego, na podstawie przedłożonych przez kandydata na biegłego dokumentów i w przypadkach, gdzie jest to obligatoryjne po zasięgnięciu opinii podmiotów, których biegły jest członkiem. Udostępnione przez Ministerstwo Sprawiedliwości dane pokazują, że prezesi czterdziestu pięciu sądów okręgowych niezwykle rzadko odmawiali wpisu na listę biegłych w ostatnich latach.

59 T. Widła, Uwagi o przeprowadzaniu dowodu z opinii biegłego, *Palestra* 3-4/2002, s. 71-72.

60 Tak było np. w przypadku A.S. – biegłego sądowego z zakresu badań dokumentów, który posiadał znikomą wiedzę o naukowych podstawach opiniowania w tym przedmiocie. Znajdowało to m.in. wyraz w przeprowadzaniu badań za pomocą unikalnych, nieznanych nauce metod badawczych. Por. E. Gruza, *Opinia a „opinia” czyli kilka uwag na temat sprzeczności między opiniami ekspertów pisma ręcznego (w:) Logiczne podstawy opiniowania ekspertyz dokumentów a praktyka*, Wrocław 2006, XI *Wrocławskie Sympozjum Badań Pisma*, Wrocław 2004.

| Rok | Liczba wniosków o wpis na listę biegłych sądowych ⁶⁹ | Liczba osób, którym odmówiono wpisu na listę biegłych | % uwzględnionych wniosków o wpis na listę biegłych sądowych |
|----------|---|---|---|
| 2008 | 1110 | 58 | 94,8% |
| 2009 | 807 | 53 | 93,4% |
| 2010 | 1324 | 68 | 94,9% |
| 2011 | 1071 | 71 | 93,4% |
| 2012 | 1284 | 89 | 93,1% |
| łącznie: | 5596 | 339 | 94% |

Tabela nr 1 – Wnioski o wpis na listę biegłych sądowych oraz sposób ich rozpoznania w latach 2008–2012 w sądach okręgowych w Polsce.

| Sąd Okręgowy | Białystok | Gdańsk | Kielce | Lublin | Opole | Zielona Góra |
|--------------|-----------|--------|--------|--------|-------|--------------|
| 2008 | 7 | 19 | 41 | 81 | 27 | 4 |
| 2009 | 23 | 38 | 23 | 39 | 21 | 6 |
| 2010 | 7 | 44 | 22 | 40 | 38 | 6 |
| 2011 | 19 | 49 | 29 | 84 | 23 | 9 |
| 2012 | 22 | 62 | 19 | 70 | 22 | 22 |
| łącznie: | 78 | 212 | 134 | 314 | 131 | 47 |

Tabela nr 2 – Nowo ustanawiani biegli w wybranych okręgach sądowych w poszczególnych latach w okresie 2008–2012 r.

| Sąd Okręgowy | Białystok | Gdańsk | Kielce | Lublin | Opole | Zielona Góra |
|--------------|-----------|--------|--------|--------|-------|--------------|
| 2008 | 0 | 5 | 4 | 5 | 0 | 0 |
| 2009 | 0 | 0 | 3 | 3 | 2 | 0 |
| 2010 | 0 | 2 | 2 | 3 | 0 | 0 |
| 2011 | 0 | 1 | 2 | 4 | 1 | 0 |
| 2012 | 0 | 1 | 1 | 2 | 2 | 0 |
| łącznie | 0 | 9 | 12 | 17 | 5 | 0 |

Tabela nr 3 – Odmowy wpisania na listę biegłych w wybranych sądach w poszczególnych latach w okresie 2008–2012.

61 Dane nie dotyczą wniosków o dokonanie ponownego wpisu na listę biegłych sądowych.

Powyższe dane wskazują, że wstępna kontrola kandydatów na biegłego ma raczej formalny, a nie materialny charakter. W tej sytuacji merytoryczne przygotowanie biegłego weryfikowane jest dopiero w postępowaniach, w których biegły uczestniczy. Nie można jednak wykluczyć, że wpływ na decyzję o wpisaniu na listę ma także obserwowany od wielu lat deficyt w zakresie specjalistów różnych dziedzin, który co pokazują ogłoszenia na stronach internetowych sądów okręgowych i w mediach, zmusza samych prezesów do zachęcania do wpisywania się na listy biegłych.

Warto w tym zakresie przyrzeć się propozycjom przedstawionym w ww. Projekcie. Wedle projektowanych regulacji biegli będą ustanawiani na 5-letnią kadencję, co oznacza, że ich kadencja będzie dłuższa niż na przykład kadencja prezesa w sądzie rejonowym, w którym zasięgano opinii danego biegłego. Propozycja utrzymania takiej długości kadencji wymaga przemyślenia. W Projekcie kwestia ta została zupełnie przemilczana. Nie oznacza to, że rozwiązanie to należy uznać za właściwe. Przede wszystkim należałoby oczekiwać, że wraz z utrzymaniem tej regulacji w obecnym kształcie, wzmocniony zostanie nadzór nad pracą biegłych ze strony prezesów sądów okręgowych. Tymczasem temu problemowi także w ogóle nie poświęcono uwagi w ww. Projekcie, przyjmując, że długość kadencji biegłego powinna zapewniać pewną stabilizację w wykonywaniu tej funkcji.

Z kolei w zakresie procedury naboru kandydat na biegłego zostanie zobligowany do przedłożenia prezesowi sądu okręgowego opinii na swój temat od właściwych organów samorządu zawodowego (ustawowego oraz dobrowolnego), stowarzyszeń zrzeszających osoby wykonujące dany zawód, a także zakładu pracy, w którym on pracuje. Projektodawcy przewidują, że podmiot opiniujący powinien mieć dostęp do wszelkich dokumentów przekładanych przez kandydata. W razie potrzeby będzie on także dysponował możliwością przesłuchania osoby ubiegającej się o wpis na listę biegłych sądowych. Jeśli brak będzie podmiotów uprawnionych do wydania opinii, możliwości sporządzenia opinii, obowiązane podmioty odmówią przedłożenia opinii, czy też jej treść będzie zastrzeżona, przewidziano tryb dokonywania rekrutacji przez specjalnie w tym celu utworzone komisje, ewentualnie niezależnych ekspertów. Opiniujący – komisja lub ekspert – powinni mieć możliwość zapoznania się z przedłożonymi dokumentami, a także wezwania do uzupełnienia, złożenia dodatkowych wyjaśnień ustnych lub pisemnych. Przeprowadzana będzie także rozmowa kwalifikacyjna z kandydatem. W świetle szacunków twórców Projektu, koszt funkcjonowania podmiotów opiniujących i rekrutujących wynosić będzie ok. 760 tys. zł rocznie. Zakładają oni także, że 20 % powoływanych biegłych zostanie poddanych procedurze opiniowania przez komisję lub eksperta, z czego w połowie będą opiniować komisje 3 osobowe, a w pozostałej części niezależni eksperci. Jednocześnie w przypadku instytutów specjalistycznych, rocznie o wpis na listę ubiegać się będzie ok. 100 organizacji, w 80 % przypadków zaistnieje potrzeba poddania opiniowaniu w zakresie warunków techniczno – organizacyjnych, a w 20 % przypadków badani będą współpracownicy instytucji specjalistycznych. Wynagrodzenie członków przyjęto na poziomie 15 % przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale 2013 r. (kwota 542 zł). Z kolei procedura powoływania na następną kadencję ma zostać uproszczona do oświadczenia,

że biegły nadal spełnia konieczne wymogi, a udokumentować będzie musiał jedynie uzyskanie nowych uprawnień i doświadczeń. Prezes sądu okręgowego będzie miał obowiązek zasięgnięcia opinii o przebiegu kadencji. Wpis na listę następował będzie decyzją administracyjną, a organem odwoławczym będzie Minister Sprawiedliwości.

Generalnie propozycje w tym zakresie należy ocenić pozytywnie. Może jednak powstać wątpliwość, na ile szacunki, które posłużyły do przygotowania Testu Regulacyjnego Projektu, okażą się trafne. Zastanawia także, czy w obecnej sytuacji gospodarczej, prezesi sądów okręgowych powoływać będą komisje, czy też niezależnych ekspertów celem oceny zgłoszonych kandydatur. Nie wiadomo także, kto dokładnie miał by dokonywać oceny kandydatur, co przy jednak dość niskim poziomie proponowanego wynagrodzenia, rodzi wątpliwość, czy rzeczywiście zaangażowani będą najlepsi specjaliści.

2.5. EWIDENCJONOWANIE BIEGŁYCH SĄDOWYCH

Art. 157 § 1 u.s.p. stanowi, że listę biegłych prowadzi prezes sądu okręgowego. Z kolei w § 8 ust. 1 rozporządzenia w sprawie biegłych wskazano, że prowadzi się je według poszczególnych gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innych umiejętności. Prezes prowadzi również wykazy biegłych sądowych na kartach założonych dla każdego biegłego; w listach i wykazach podaje się adres biegłego i termin, do którego został ustanowiony, a także inne dane dotyczące specjalizacji.

Zgodnie z § 8 ust. 3 rozporządzenia w sprawie biegłych listy są dostępne dla zainteresowanych w sekretariatach sądowych. W szczególności udostępnia się je stronom, uczestnikom postępowania oraz organom prowadzącym postępowanie przygotowawcze w sprawach karnych i sądom wojskowym. Natomiast § 9 rozporządzenia o biegłych przewiduje, że w styczniu każdego roku prezes sądu okręgowego podaje do wiadomości sądom rejonowym w okręgu sądu okręgowego oraz Ministerstwu Sprawiedliwości listy biegłych sądowych, a także zawiadamia niezwłocznie o każdej zmianie listy oraz o wszczęciu wobec tych osób postępowania karnego albo o ubezwłasnowolnieniu.

Na potrzeby niniejszego dokumentu poddano analizie przekazane przez Ministerstwo Sprawiedliwości wszystkie listy biegłych, prowadzone przez 45 prezesów sądów okręgowych. Co ciekawe, o ile resort sprawiedliwości udostępnił te dane od razu, o tyle w przypadku niektórych sądów, udostępnienie informacji nastroczało problemów, gdyż żądanie udostępnienia nie miało związku z jakimkolwiek postępowaniem toczącym się w danym sądzie. Jednak w zdecydowanej większości przypadków, prezesi sądów okręgowych przyjęli, że lista biegłych ma charakter informacji publicznej⁶².

62 Autorom znany jest jednak przypadek odmówienia aplikantowi adwokackiemu udostępnienia listy biegłych z zakresu szacowania wartości nieruchomości, który wnioskował o to w trybie dostępu do informacji publicznej. W odpowiedzi wiceprezes sądu okręgowego wskazał, że informacje te są chronione jako dane osobowe, a lista ta została zarejestrowana u Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych. Wskazał także, że listy biegłych udostępnia się w sekretariatach sądów.

W praktyce prowadzenie list biegłych wygląda dość niejednorodnie. Przede wszystkim brakuje tu jednolitego określenia dziedzin, jak i opisu specjalizacji biegłych. W efekcie istnieją listy niezwykle klarownie skonstruowane, gdzie prezes sądu wyszedł z założenia, że zasadniczymi dziedzinami są nauki techniczne i medyczne, jak i listy zawierające po kilkadziesiąt, czy nawet kilkaset zupełnie dowolnie wskazanych dziedzin. Porównanie list wskazuje także, że dziedziny i specjalności bywają mieszane. Raz na przykład „genetyka człowieka” jest dziedziną, a raz specjalnością z zakresu „biologii”. Spotyka się także sytuacje, gdzie dziedziny określone są bardzo ogólnie np. „ekspertyzy”, a nieraz za dziedzinę uznaje się „grzyby uprawne”. Czasem dziedziny określa się w taki sposób, w jaki dany biegły określił swoją specjalność. Przykładem może być tu dziedzina: „Weryfikacja wyznaczonego obszaru terenu działania w celu ustalenia miejsca ukrycia zwłok” czy też grupa specjalności ujętych w jedną dziedzinę „badanie oznaczeń identyfikacyjnych pojazdów, broni i balistyki”. Wbrew także temu co powyżej wskazano, na listach znaleźć można biegłych z zakresu prawa np. „prawa i etyki mediów”. Różny jest także zakres danych o biegłych wskazywanych na poszczególnych listach – rzadko np. wskazuje się tytuły naukowe doktora, doktora habilitowanego czy też profesora. W niektórych przypadkach brak jest także podstawowej informacji, jaka jest specjalizacja biegłego – np. poza ogólnym wskazaniem „informatyka”. Tylko niektóre listy wskazują, którzy biegli nie wyrazili zgody na wykonywanie opinii poza okręgiem sądu, w którym zostali ustanowieni. Z niewielu list można się natomiast dowiedzieć, jak długo biegli sprawują już funkcję, gdyż przeważnie podawana jest jedynie informacja o obecnej kadencji. Tylko na niektórych listach wprowadzono osobną tabelę z informacją na przykład o tym, czy biegły zawieszał pełnienie funkcji, czy też brał urlop. Zdarzają się wreszcie sytuacje, że te same osoby pełniące funkcje biegłych, na różnych listach mają rozbieżnie opisaną specjalizację. Taki sposób skonstruowania listy powoduje, że bardzo trudno nieraz porównać kompetencje biegłych. Przy czym najbardziej zastanawiające, że istotne różnice zachodzą w przypadku list prowadzonych w sądach okręgowych tej samej apelacji sądowej.

Na kanwie tych rozważań wskazać należy, że konieczne i celowe jest uporządkowanie list biegłych. Rozwiązaniem tego problemu mogłoby być wprowadzenie jednej, centralnej listy biegłych z jasno określonym zakresem danych dotyczących biegłych. Nie wydaje się to być zadanie trudne, skoro już dziś Ministerstwo Sprawiedliwości gromadzi olbrzymią porcję danych o biegłych (wszak trafiają do resortu informacje o wszystkich zmianach w tym zakresie) i sposobie wykonywania przez nich funkcji. Lista krajowa zapewne pozwoliłaby ujednoczyć dziedziny i specjalizacje. Stanowiłaby też niezwykle cenny materiał informacyjny o potencjale naukowym i specjalistycznym w danych dziedzinach, z którego mogłyby korzystać sądy i prokuratury. Stworzenie centralnej elektronicznej listy biegłych zakładał projekt założeń projektu ustawy o biegłych sądowych z lipca 2013 r. W obecnej wersji Projektu (z lutego 2014 r.) wskazano, że zasady prowadzenia centralnej listy biegłych zostaną uregulowane w odrębnej ustawie zmieniającej ustawę – Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Projekt takiej nowelizacji został opracowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości w styczniu 2014 r.⁶³ W jego świetle centralny wykaz biegłych sądowych ma być prowadzony i udostępniany w systemie teleinformatycznym administrowanym przez Ministra Sprawiedliwości, który w drodze rozporządzenia określi szczegóły dotyczące prowadzenia rejestru. Jednocześnie też podnieść należy, że lista krajowa powinna być zintegrowana z innymi publicznymi publikatorami, prowadzonymi przez ministerstwa czy też inne organy, zawierającymi informację o biegłych, istotnych dla weryfikacji, czy dana osoba może wykonywać funkcję biegłego (np. z informacjami o zawieszeniu wykonywania danego zawodu, czy też utracie uprawnień do jego wykonywania). Jednocześnie należy postulować prowadzenie rejestru opinii sporządzanych przez biegłych na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. Taka zmiana proponowana jest w ww. Projekcie z lutego 2014 r., jednakże przewiduje on, że obowiązek prowadzenia rejestrów będzie ciążył na biegłych jedynie do czasu wprowadzenia centralnej elektronicznej listy biegłych. Nie stanowi jednak, jaki przybierze on kształt po wprowadzeniu wspomnianej listy. W szczególności nie odnosi się wprost do tego, czy rejestr opinii będzie składową częścią elektronicznej listy biegłych.

Przerzucenie tego obowiązku na biegłych nie jest rozwiązaniem najtrafniejszym. Wydaje się bowiem, że część tych informacji jest już gromadzona w systemach informatycznych sądów powszechnych. W ramach przygotowywania niniejszego dokumentu zapytano prezesów sądów o to, jakiego rodzaju informacje o terminowości pracy biegłych są w stanie wygenerować przy użyciu posiadanych narzędzi informatycznych. Okazuje się, że kontrolka (Wab) wskazuje numer wysłania akt biegłemu, sygnaturę sprawy, datę wysłania, termin zwrotu i datę zwrotu, a także adresata. Z kontrolki poszczególnych spraw można natomiast uzyskać więcej informacji np. o tym czy były wnioski o przedłużenie terminu, czy został on przedłużony, datę postanowienia o przyznaniu wynagrodzenia, jego prawomocność, termin skierowania do wypłaty, wysokość przyznanego honorarium. Dodatkowo udało się pozyskać informację, że w wyniku wizytacji w niektórych wydziałach sądów sporządzana jest informacja kwartalna o biegłych przekazywana prezesom sądów okręgowych, zawierająca m.in. nazwisko biegłego, pozycję kontrolki Wab, sygnaturę akt, datę wysłania akt biegłemu, termin do sporządzenia opinii, ewentualne terminy przedłużeń, daty ponagleń i ewentualnych postanowień o ukaraniu grzywną oraz daty zwrotu akt z opinią. W tej sytuacji należałoby się właściwie zastanowić, czy bardziej celowe nie byłoby ulepszenie narzędzi informatycznych pozostających w aktualnej dyspozycji sądów, w taki sposób by na podstawie już gromadzonych informacji można było generować zbiorcze informacje na temat wykonywania obowiązków przez biegłego. Poza tym, nie do końca wiadomo w jaki sposób weryfikowana miałaby być rzetelność prowadzonych rejestrów⁷².

63 Projekt o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (projekt z 17 stycznia 2014 r.) dostępny jest na stronie: <http://legislacja.rcl.gov.pl/dokument/186985>. Przewiduje się nowelizację art. 157 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych poprzez m.in. dodanie § 1a-1d.

64 Co ciekawe, w niektórych sądach okręgowych wśród dokumentów, które ma przedłożyć kandydat na biegłego wskazuje się konieczność złożenia „rejestru” opinii sporządzonych dla organów wymiaru sprawiedliwości.

2.6. SYSTEM WYNAGRODZEŃ

Przepis § 11 rozporządzenia w sprawie biegłych mówi o prawie do pobierania wynagrodzenia za sporządzoną opinię. Szczegółowe zasady jego wyliczania zostały jednak unormowane w szeregu innych przepisów: k.p.k., k.p.c., k.p.a., ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, a także w dwóch rozporządzeniach Ministra Sprawiedliwości z 24 kwietnia 2013 r. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu karnym oraz w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu cywilnym. Powyższe akty prawne regulują kwestię kosztów przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych, do których należą wynagrodzenie dla biegłych sądowych oraz wydatki niezbędne do wydania opinii. Obecna wersja Projektu założeń ustawy o biegłych sądowych (z lutego 2014 r.) opracowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości, w odróżnieniu od wersji z października 2012 r., nie przewiduje jakichkolwiek zmian dotyczących wynagrodzeń biegłych, mimo że jeszcze w październiku 2012 r. w uzasadnieniu projektu wskazywano, że „(...) obowiązujące stawki wynagrodzeń biegłych nie stanowią dostatecznej zachęty dla specjalistów najwyższej klasy do współpracy z wymiarem sprawiedliwości”⁶⁵.

2.6.1. STAWKI WYNAGRODZENIA BIEGŁYCH

Wysokość wynagrodzenia określa organ procesowy, który powołał biegłego. Jest przy tym zobowiązany do uwzględnienia kwalifikacji eksperta, jego nakładu pracy oraz poświęconego czasu pracy. Wynagrodzenie biegłych oblicza się według stawki wynagrodzenia za godzinę pracy albo zryczałtowanej taryfy określonej dla poszczególnych kategorii biegłych. Podstawę obliczenia stawki wynagrodzenia za godzinę pracy i zryczałtowanej taryfy stanowi ułamek kwoty bazowej dla osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe, której wysokość określa ustawa budżetowa. Wynagrodzenie to w wypadkach, w których biegły jest podatnikiem podatku od towarów i usług, powinno być podwyższone o wysokość tego podatku.

Pierwszym z elementów wyliczania kwoty wynagrodzenia dla biegłego sądowego jest przyjęta w ustawie budżetowej kwota wynagrodzenia dla osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe. W 2013 r. jej wartość wyniosła 1766,46 zł⁶⁶. Drugim jest współczynnik podstawy wynagrodzenia. Co do zasady wynosi on, w zależności od stopnia skomplikowania problemu,

65 Projekt z 12 października 2012 r., s. 1.

66 Art. 13 ust. 1 pkt 2 lit. a ustawy budżetowej na rok 2013 z 25 stycznia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 169).

od 1,28% do 1,81% kwoty, o której mowa powyżej. Waha się więc między kwotą 22,61 zł a 31,97 zł. Współczynniki podstawy wynagrodzeń kształtują się inaczej dla biegłych posiadających tytuły naukowe: doktora (2,55% - 45,04 zł), doktora habilitowanego (3,08% - 54,41 zł), profesora (3,93% - 69,42 zł). Wprowadzenie do rozporządzenia dwóch stawek wynagrodzenia – dolnej i górnej daje pewną swobodę organowi procesowemu przy określaniu jego wysokości.

Przykładowe kryteria weryfikacji pracy biegłego można zaś odnaleźć w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który przyjął, że wartości pracy eksperta nie można oceniać jedynie na podstawie objętości jego opinii. Należy wziąć pod uwagę: „rodzaj sprawy, zakres materiału dowodowego, będącego przedmiotem badania, pracochłonność poszczególnych czynności wykonanych przez biegłego, dziedzinę wiedzy specjalistycznej wymaganej od biegłego i jego kwalifikacje dla stwierdzenia okoliczności mających istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, przedmiot i zakres powierzonej do wykonania ekspertyzy, jak też rzetelność i rodzaj urządzeń technicznych wykorzystanych do przygotowania i opracowania opinii”⁶⁷.

W razie złożonego charakteru problemu będącego przedmiotem opinii, wynagrodzenie dla biegłego może być, na jego wniosek, podwyższone o maksymalnie 50% stawki. Warunkiem koniecznym jest jednak, aby taki ekspert legitymował się dyplomem ukończenia studiów wyższych lub dyplomem mistrzowskim, a także pełnił funkcję biegłego sądowego co najmniej jedną kadencję. Z kolei wynagrodzenie biegłych z zakresu medycyny, geodezji, kartografii, a także instytucji specjalistycznych z niektórych dziedzin wiedzy może zostać wyliczone na podstawie zryczałtowanych taryf przyjętych w załącznikach do ww. rozporządzeń.

Biegłemu przysługuje zwrot kosztów podróży, noclegu oraz utrzymania w miejscu wykonywania czynności postępowania. Jest to możliwe nawet wtedy, gdy organ procesowy nie skorzystał z usług biegłego. W tym aspekcie istotne jest, iż biegli są zobowiązani do dokumentowania wszelkich wydatków, które ponieśli celu wydania opinii. Ustawodawca pozwolił im jednak na przedłożenie, w razie braku odpowiednich rachunków, stosownych oświadczeń w zamian.

By zobrazować skalę obciążeń finansowych z tytułu kosztów przeprowadzenia opinii biegłych wskazać należy na przykładowe dane z sądów, dotyczące kosztów poniesionych z tytułu przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego, wydatków z tytułu należności biegłych⁶⁸, a także liczby opinii biegłych i instytucji specjalistycznych przeprowadzonych w tym czasie.

67 Postanowienie SN z 21 sierpnia 1981 r. I KZ 183/81, LEX nr 21916.

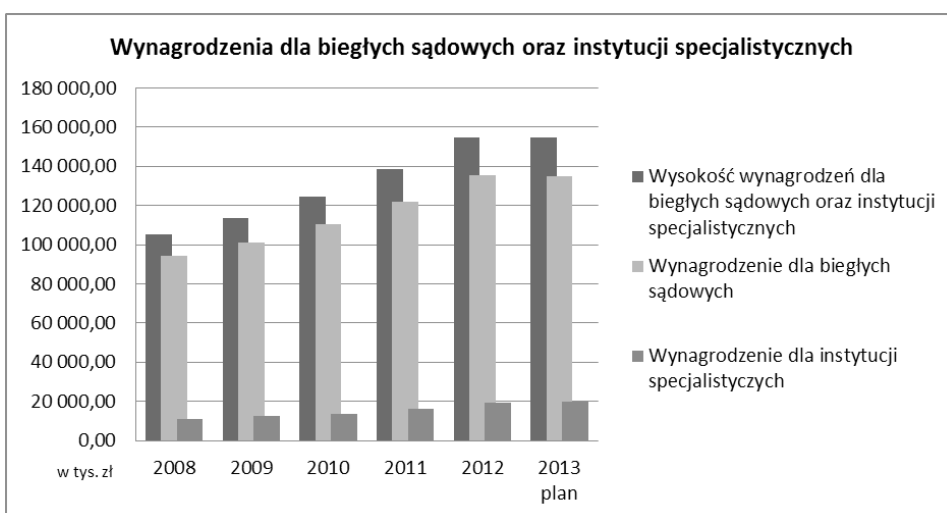
68 W niektórych sądach wydatki te ewidencjonuje się wspólnie z wydatkami ławników, świadków i stron.

| | Koszty poniesione z tytułu przeprowadzenia dowodu z opinii | | | Wydatki poniesione z tytułu należności biegłych | | | |
|------|--|--|--------------|---|---------|-------|------------------|
| | Biegły sądowy | Instytucje specjalistyczne lub naukowe | Łącznie | Koszty przejazdów | Noclegi | Diety | Utracony zarobek |
| 2008 | 3.133.074,26 | 712.141,42 | 3.845.215,68 | 103.623,06 | 0 | 0 | 289 |
| 2009 | 3.746.920,42 | 828.552,13 | 4.575.472,55 | 140.191,56 | 0 | 0 | 345,29 |
| 2010 | 4.370.738,01 | 907.006,66 | 5.277.744,67 | 137.393,4 | 0 | 0 | 198,33 |
| 2011 | 4.822.319,13 | 947.237,89 | 5.769.557,02 | 193.701,24 | 0 | 0 | 722 |
| 2012 | 6.372.069,09 | 1.195.324,86 | 7.567.394,95 | 218.534,73 | 340 | 115 | 961,84 |

Tabela nr 4 – Koszty poniesione z tytułu przeprowadzenia dowodu z opinii oraz wydatki z tytułu należności biegłych w Sądzie Okręgowym w Poznaniu i jednostkach mu podległych w latach 2008–2012.

W okresie 2008-2012 w Sądzie Okręgowym w Poznaniu i podległych mu jednostkach sądowych sporządzono odpowiednio: 12157 opinii w 2008 r., 10885 opinii w 2009 r., 10743 opinii w 2010 r., 11293 opinii w 2011 r. oraz 12059 opinii w 2012 r.

W tym samym okresie suma wynagrodzeń dla biegłych sądowych oraz instytucji specjalistycznych opiniujących w postępowaniu karnym w skali kraju zwiększyła się o jedną trzecią, ze 105 349 tys. zł do 154 392 tys. zł. Zdecydowaną większość z tej sumy, bo około 88% stanowiły wynagrodzenia przyznane biegłym indywidualnym. Jednocześnie podwoiła się wartość rynku instytucji specjalistycznych. W 2013 r. wartość wynagrodzeń przyznanych tego typu podmiotom przekroczy najprawdopodobniej 20 043 tys. zł, podczas gdy jeszcze 5 lat temu wynosiła 10 923 tys. zł.



Wykres nr 1 – Zestawienie wynagrodzeń dla biegłych sądowych oraz instytucji specjalistycznych w latach 2008–2012, a także prognoza wydatków na rok 2013.

Dla porównania suma rachunków wystawionych organom procesowym przez Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna z tytułu wydania opinii w postępowaniu cywilnym i karnym sięgnęła w 2012 r. około 4 563 tys. zł.

Często pojawiają się głosy, iż oferowane biegłym sumy są zbyt niskie, zwłaszcza jeżeli spojrzeć się na zarobki biegłych w krajach europejskich⁶⁹. W związku z tym, rodzą się argumenty o konieczności podniesienia wynagrodzeń, co przyciągnęłoby do wykonywania funkcji biegłych sądowych najlepszych specjalistów, w tym tych o rzadkich specjalnościach. Nie można bowiem wykluczyć, że dla tych ostatnich, opiniowanie dla potrzeb procesu sądowego jest po prostu nieopłacalne, jak i ogranicza dostęp do polskiego rynku podmiotom zagranicznym, dla których konkurowanie na nim jest nierentowne. W efekcie prowadzi to do sytuacji niemożności skorzystania przez strony procesowe z biegłych w najbardziej obleganych dziedzinach. To z kolei może skutkować długotrwałą koniecznością poszukiwania biegłego, który podjąłby się sporządzenia opinii na dany temat.

Dobrym przykładem takiej sytuacji może być sprawa, w której interweniowała HFPC. Dotyczyła ona postępowania karnego prowadzonego przeciwko stomatologowi. W jego trakcie doszło do sporządzenia opinii biegłych, we wnioskach której eksperci zasugerowali konieczność powołania kolejnych biegłych. Żadna z 15 instytucji, do której zwrócił się organ procesowy nie zgodziła się jednak na wydanie opinii argumentując to brakiem biegłych, niedostatecznymi kwalifikacjami, dużym obciążeniem, a także brakiem gotowości stomatologów do wydania takiej opinii. Ponadto tak długotrwałe poszukiwanie biegłego w widoczny sposób przekłada się na długość całego postępowania w sprawie, skutkując nawet jego przewlekłością⁷⁸.

Pozostawienie wynagrodzeń dla biegłych sądowych na obecnym poziomie skutkuje pojawieniem się problemu zawyżania kosztów sporządzenia opinii poprzez wskazywanie, że dla celów wykonania ekspertyzy przyjęto droższą metodę badawczą lub twierdzenie, iż czynności dokonane przez biegłego zajęły więcej czasu, niż w rzeczywistości. Innym sposobem wydłużania czasu przygotowywania opinii jest także poszerzanie ekspertyz o omówienie innych środków dowodowych przeprowadzonych w sprawie. Wydaje się, że w tym zakresie przede wszystkim konieczne jest przywiązanie większej wagi do kontroli przedkładanych przez biegłych rachunków/faktur.

69 W Wielkiej Brytanii najniższa stawka godzinowa za pracę biegłego wynosi 75 €, najwyższa ok. 750 €. Przeciętne wynagrodzenie biegłych za godzinę pracy oscyluje w okolicach 150 €. Por. Ministerstwo Sprawiedliwości – Analiza porównawcza przepisów dotyczących biegłych w państwach Austrii, Francji, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii oraz analiza polskich regulacji dotyczących biegłych (I), analiza odpowiedzi polskich sądów na pytania zawarte w ankiecie (II) oraz ogólne zdefiniowanie zakresu rekomendacji mających na celu poprawę systemu obowiązującego w Polsce (III), sporządzona w ramach Twinning Light Project: „Strengthening the Polish Justice System”, dostępna pod adresem: www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/ue_koop/Polen_Comprehensive_pl.pdf (dostęp w dniu: 3 marca 2014 r.).

70 Zgodnie z orzecznictwem ETPC, za opieszałość działania biegłego odpowiada Państwo (Raport *Godard i Ergon p. Francji* z 12 października 1979 r., skarga nr 10882/84, DR 67/5).

Ponadto dysproporcja pomiędzy znaczeniem biegłych w procesie, a otrzymywanymi przez nich wynagrodzeniami może mieć wpływ na intensyfikację zjawisk o charakterze korupcyjnym. Na problem ten zwrócono uwagę między innymi w raporcie Transparency International z 2007 r.⁷¹ Zdaniem jego autorów obecne uregulowania nie dają możliwości doboru biegłych należycie przygotowanych, bezstronnych i odpowiedzialnych. Stąd też ewentualnym zmianom systemu wynagrodzeń powinny towarzyszyć modyfikacje chroniące przed zjawiskami korupcyjnymi. Rozwiązaniem mogłoby być rozciągnięcie biegłych ochrony i odpowiedzialności tożsamej z tą, z której korzystają funkcjonariusze publiczni. Z jednej strony pozwoliłoby to efektywniej ograniczać korupcję w tym środowisku, z drugiej poszerzyłoby ochronę ekspertów, przed podmiotami usiłującymi zakłócić swobodę opiniowania.

Innym rozwiązaniem mogłoby być całkowite odejście od obecnie obowiązującego systemu. Polski prawodawca mógłby skorzystać na przykład z rozwiązań przyjętych we Francji, gdzie nie przewidziano jakichkolwiek stałych sum wynagrodzenia za opinię biegłych. Organ procesowy ustala je z góry uwzględniając kompleksowość opinii, nakład pracy konieczny do jej sporządzenia, a także zdanie stron procesowych i samego biegłego⁷². Można by pomyśleć też o przyjęciu modelu hiszpańskiego, w którym wynagrodzenia biegłego jest negocjowane przez organ procesowy i samego biegłego⁷³. Co warte uwagi, w obydwu tych państwach kwoty wynagrodzeń zostały dostosowane do pozasądowych dochodów samych biegłych⁷⁴. Tym samym wynagrodzenia, jakie otrzymują eksperci są porównywalne z ich zarobkami rynkowymi. W znaczący sposób wpłynęłoby to na konkurencyjność instytucji biegłego sądowego, skutkując zachęceniem do opiniowania w postępowaniach sądowych i administracyjnych najlepszych ekspertów.

2.6.2. BIEGŁY JAKO PODATNIK VAT

Zgodnie z art. 618f § 4 k.p.k. wynagrodzenie biegłego, będącego podatnikiem obowiązującym do rozliczenia podatku od towarów i usług, podwyższa się o kwotę podatku od towarów i usług, określoną zgodnie ze stawką tego podatku obowiązującą w dniu orzekania o tym wynagrodzeniu. Podobnie tę kwestię reguluje ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Zgodnie natomiast z art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług⁷⁵ (dalej ustawa o VAT) za podatnika uznaje się osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości

71 P. Kamiński, Zagrożenia korupcyjne w polskim sądownictwie [w:] Raport o Korupcji 2007, s. 220.

72 Ministerstwo Sprawiedliwości – Analiza porównawcza...

73 Ibidem.

74 Ibidem.

75 Dz.U. z 2004 r. Nr 54 poz. 535., z późn. zm.

prawnej oraz osoby fizyczne, wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą, bez względu na jej cel lub rezultat. Działalność gospodarcza, w ujęciu ustawy o VAT, obejmuje wszelką działalność producentów, handlowców lub usługodawców, w tym podmiotów pozyskujących zasoby naturalne oraz rolników, a także działalność osób wykonujących wolne zawody. Natomiast art. 15 ust. 3 pkt 3 ustawy o VAT, wyłącza z jej zakresu m.in. czynności osób, z tytułu których uzyskiwane przychody zostały wymienione w art. 13 pkt 2-8 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych⁷⁶ (dalej ustawa o PIT), jeżeli z tytułu wykonania tych czynności osoby te są związane ze zlecającym więzami tworzącymi stosunek prawny (pomiędzy zlecającym wykonanie czynności i wykonującym zlecane czynności) co do warunków wykonywania tych czynności, wynagrodzenia i odpowiedzialności zlecającego wykonanie tych czynności wobec osób trzecich. Na tle cytowanych przepisów powstał spór, czy biegli sędowi spełniają warunki uprawniające do uznania ich za podatnika VAT.

Wydaje się, że usługi biegłych nie powinny podlegać opodatkowaniu VAT, gdyż biegli nie są podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą. Trudno bowiem przyjąć, że nie wykonują swoich czynności osobiście, a także stwierdzić, że istniejący pomiędzy nimi, a organami postępowania stosunek prawny nie jest z góry zdefiniowany przez ustawodawcę. Wszakże określił on warunki oraz wynagrodzenie biegłych sądowych. Trudno także zgodzić się z tezą, że biegli odpowiadają wobec osób trzecich za sporządzoną opinią. Taka wykładnia wprost czyni ich sędziami faktu⁷⁷, co kłóci się z rolą przypisywaną biegłym przez doktrynę⁷⁸. Takie stanowisko przez pewien czas znajdowało poparcie wśród części sądów administracyjnych. W wyroku z 18 marca 2008 r. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Rzeszowie, stwierdził wprost, że przesłanki odpowiedzialności biegłego nie mieszczą się w pojęciu odpowiedzialności wobec osób trzecich⁷⁹. Inne sądy argumentowały nawet, że wśród biegłych nie może być mowy o prowadzeniu działalności gospodarczej⁸⁰.

Innego zdania jest Minister Finansów, który podkreśla, że biegli sędowi odpowiadają wobec osób trzecich za wydaną opinię⁸¹. Ponadto ww. linia orzecznicza nie znalazła ostatecznie akceptacji Naczelnego Sądu Administracyjnego. W uchwale 7 sędziów z 12 stycznia 2009 r. NSA przyjął, że czynności wykonywane przez biegłego w postępowaniu sądowym stanowią działalność go-

76 Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176, z późn. zm.

77 T. Wiśla, VATem w biegłych, http://www.1kns.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=99&Itemid=178 (strona dostępna w dniu 1 września 2013 r.)

78 P. Hofmański wskazuje, że zadaniem biegłego jest podzielenie się z sądem swoją wiedzą specjalną i ułatwienie mu w ten sposób dokonania oceny dowodów oraz czynienia na tym tle ustaleń faktycznych będących podstawą rozstrzygnięcia. Tak też SN w wyroku z 20 sierpnia 1980 r. V KRN 178/80.

79 Wyrok WSA w Rzeszowie z 18 marca 2008r. I SA/Rz 15/08, G. Prawna 2008/4/69.

80 Wyrok WSA z Bydgoszczy z 11 grudnia 2007 r. I SA/Bd 709/07, LEX nr 463835.

81 Interpretacja Ministra Finansów z dnia 29 kwietnia 2005 r., nr pp3-812-130/2005/ak/864, a także powtarzające zawartą w niej argumentację stanowiska Dyrektora Izby Skarbowej w Poznaniu z 14 kwietnia 2010r. nr ILPP1/443-50/10-4/MK oraz Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z 25 czerwca 2010r. IPPP2-443-219/10-6/AK.

spodarczą w rozumieniu ustawy o VAT i w stosunku do nich nie może być mowy o wyłączeniu, o którym mowa w art. 15 ust. 3 tej ustawy⁸².

Z drugiej strony, w przepisach prawa przez pewien czas brak było normy, która pozwalałaby organom podatkowym doliczać podatek VAT do wynagrodzenia biegłego. Taka konieczność powstała w następstwie przywołanej wyżej uchwały NSA, a także wyroku z 12 czerwca 2008 r., w którym Trybunał Konstytucyjny badał konstytucyjność art. 15 ust. 3 ustawy o VAT⁸³. Te orzeczenia wywołały problemy w sferze wypłat wynagrodzeń biegłym, z uwagi na brak przepisów, które jasno określałyby, kto i na jakim etapie dolicza podatek VAT do wynagrodzenia biegłego. Za aktualną uważano także w sądach uchwałę Sądu Najwyższego z 21 grudnia 2006 r. III CZP 127/06, w której stwierdzono, że sąd przyznaje biegłemu będącemu podatnikiem podatku VAT wynagrodzenie za wykonaną czynność bez uwzględniania tego podatku. Taka sytuacja doprowadziła do zmian w dekreście z dnia 26 października 1950 r. o należnościach świadków, biegłych i stron w postępowaniu sądowym, w którym ustalono kompetencję organów procesowych do doliczania podatku VAT do przyznanych biegłym wynagrodzeń.

Wydaje się, że takie ukształtowanie kwestii podatku VAT może mieć określony wpływ na funkcjonowanie biegłych. Założenie w ustawach podatkowych, że eksperci sądowi są podmiotami odpowiadającymi za wydawaną opinię względem osób trzecich, otwiera drogę dla roszczeń podmiotów niezadowolonych z treści wydawanych opinii. W doktrynie wskazuje się, że biegli mogą być pozywani za zniszczenie badanych przedmiotów, naruszenie dóbr osobistych (np. w opiniach psychiatrycznych), a także za wszelkie szkody powstałe w skutek wydania opinii, w szczególności przegranie procesu⁸⁴. Takie pozwy z resztą już się pojawiają⁸⁵. Może to w praktyce powodować pojawienie się wśród biegłych sądowych swoistego efektu mrożącego („*chilling effect*”). W rezultacie, niektórzy przedstawiciele doktryny sugerują już, aby biegli bez wyraźnego wskazania organu procesowego, nie podejmowali się ekspertyz ryzykujących zniszczeniem badanego przedmiotu lub zmniejszeniem się jego wartości, lub też powinni unikać tzw. opinii kategorycznych, które stanowczo odpowiadają na pytanie zadane przez organ procesowy⁸⁶.

Powyższe stanowisko w jasny sposób prowadzi do zagrożenia rzetelności procesu, którego kluczową wartością jest przecież oparcie rozstrzygnięcia sądu na prawdziwych ustaleniach faktycznych.

82 Uchwała 7 sędziów NSA z 12 stycznia 2009 r., I FPS 3/08, ONSAiWSA 2009/3/46.

83 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 czerwca 2008 r., OTK-A 2008/5/79. W wyroku tym Trybunał stwierdził, że art. 15 ust. 3 ustawy o VAT jest zgodny z art. 2 Konstytucji RP i przy okazji za NSA wyraził pogląd, że biegły odpowiada wobec osób trzecich za wydaną przez siebie opinię i z tego powodu musi być uznany za podatnika podatku VAT.

84 T. Widła, VATem w biegłych...

85 Wyrokiem z 11 maja 2005 r. Sąd Apelacyjny w Poznaniu (I ACa 1875/04, LEX nr 166822) prawomocnie oddalił powództwo Ireneusza K., który domagał się łącznie 80.000 zł zadośćuczynienia od biegłych psychiatrów za użycie w treści ich opinii psychiatrycznej, wytworzonej na potrzeby jednej ze spraw toczących się przed Sądem Rejonowym w S., twierdzeń, które naruszały jego dobre imię.

86 T. Widła, VATem w biegłych...

Dlatego wydają się, że ustawodawca raz jeszcze powinien przeanalizować to zagadnienie. Zwłaszcza jeżeli zauważy się, że znaczna część biegłych, z powodu zbyt niskich dochodów z opiniowania, korzystać może na mocy art. 113 ustawy o VAT ze zwolnienia przedmiotowego i w praktyce nie płacić tego podatku.

2.7. INSTYTUCJA NAUKOWA LUB SPECJALISTYCZNA, INSTYTUT NAUKOWY LUB NAUKOWO TECHNICZNY

Mimo niezwykle lakonicznego uregulowania możliwości sporządzania na potrzeby procesu opinii przez instytucję naukową lub specjalistyczną, instytut naukowy lub naukowo techniczny, w ciągu ostatnich kilkunastu lat można zaobserwować częstsze powoływanie do opiniowania tych podmiotów.

| | Postępowanie karne opinie biegłych/opinie instytutów specjalistycznych lub naukowych | Postępowanie cywilne opinie biegłych/opinie instytutów naukowych lub naukowo-badawczych |
|------|--|---|
| 2008 | 1500 / 888 | 8590 / 1125 |
| 2009 | 1750 / 874 | 6998 / 1210 |
| 2010 | 1607 / 889 | 7284 / 1206 |
| 2011 | 1502 / 823 | 7667 / 1294 |
| 2012 | 1423 / 950 | 8374 / 1244 |

Tabela nr 5 – Liczba opinii sporządzonych odpowiednio przez biegłych i instytucje specjalistyczne w postępowaniu karnym i cywilnym w Sądzie Okręgowym w Poznaniu i jednostkach sądowych mu podległych w latach 2008–2012.

Zjawisko to, zwane czasem „prywatyzacją rynku opinii biegłych” wynika z bardzo liberalnej wykładni terminów „instytucja naukowa lub specjalistyczna” (art. 193 § 2 k.p.k.) oraz „instytut naukowy lub naukowo-badawczy” (art. 290 § 1 k.p.c.). Wydawać by się mogło, że projektując te regulacje ustawodawca myślał bardziej o podmiotach w rodzaju Instytutu Ekspertyz Sądowych im. prof. dr. Jana Sehna czy Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji⁸⁷. Przyczyną pojawienia się podmiotów prywatnych na rynku opinii było przede wszystkim obciążenie pracą ww.

87 Por. K. Boratyńska, Kodeks postępowania karnego Komentarz, K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, Warszawa 2012 r., s. 468.

podmiotów szczególnych. Z informacji uzyskanej z Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji wynika, że tylko w latach 2010–2012 w laboratoriach policyjnych przygotowano odpowiednio: 97.054 opinii w 2010 r., 104.732 opinii w 2011 r., a w 2012 r. 87.133 opinii⁸⁸. Liczba spraw, która spływa do laboratoriów policyjnych jest tak duża, iż niekiedy czas oczekiwania, np. w przypadku opinii dotyczących pisma ręcznego sięga około 6 miesięcy, co i tak stanowi krótki okres zważywszy, iż w przeszłości terminy te liczone były w latach⁸⁹. Rośnie także liczba opinii wydawanych przez Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dr. Jana Sehna. W 2011 r. jego eksperci sporządzili 5670 opinii. Rok później liczba ta sięgnęła 6035. Niemal 99% z nich zostało zamówionych w związku z toczącymi się postępowaniami karnymi.

Z obciążeniem pracą tych podmiotów, a także konkurencyjnością cenową i skutecznością marketingową, na rynku pojawiło się wiele prywatnych przedsiębiorstw, świadczących dla organów procesowych tego typu usługi. Z treści list biegłych, a w szczególności podawanych przez biegłych adresów poczty elektronicznej, czy adresów stron internetowych, wynika, że często sami wskazują oni, że na liście występują jako ekspert opiniujący w ramach danego podmiotu prywatnego lub współpracując z nim.

W literaturze podnosi się, że praktyka organów ścigania niejednokrotnie udowodniła, iż podmioty te nie dysponują nieraz na stałe zatrudnioną kadrą ekspercką, zapleczem technicznym i intelektualnym⁹⁰. Często pełnią natomiast funkcję „pośrednika” w opiniowaniu. Zakres przedmiotowy powszechnie dostępnych, kierowanych przez nich ofert, dodatkowo uprawdopodobnia taki wniosek. Przygotowywane przez nie ekspertyzy najczęściej dotyczą badań pismo-porównawczych (niekiedy nazywanych przez nich grafologicznymi [sic! – przyp. aut.]), zdarzeń ruchu drogowego, czy też dokumentów. Nie brakuje jednak takich podmiotów, które oferują również badania toksykologiczne i genetyczne. Nie można także nie dostrzec, że same przedsiębiorstwa wprost wskazują, iż przedstawione w ofertach badania wykonują eksperci kryminalistyki z wieloletnim doświadczeniem zdobytym m.in. w laboratoriach organów ścigania, czy też ośrodków naukowych.

88 Dotyczyły one następujących dziedzin: klasycznych badań dokumentów, technicznych badań dokumentów, badań odsłuchowych nagrań zakłóconych, badań zapisów wizualnych, badań sprzętu komputerowego i cyfrowych nośników danych, wariograficznych testów wiedzy o zdarzeniu, progresji wiekowej oraz odtwarzania wyglądu osób i przedmiotów na podstawie opisu, identyfikacji osób i zwłok na podstawie zapisów wizualnych, rekonstrukcji wyglądu na podstawie czaszki oraz zapisów wizualnych, badań broni i balistyki, badań mechanoskopijnych, badań metaloznawcze, badań wypadków drogowych, identyfikacji człowieka na podstawie śladów zapachowych, badań środków odurzających, substancji psychotropowych i prekursorów, badań materiałów wybuchowych, substancji łatwopalnych i alkoholi, badań mikrośladów, badań pozostałości po wystrzale z broni palnej, badań alkoholu w płynach ustrojowych, badań środków podobnie działających do alkoholu w płynach ustrojowych, identyfikacji metodami biologii molekularnej, badań śladów traseologicznych, badań odwzorowań stóp, identyfikacji daktyloskopijnej, badań śladów rękawiczek, badań śladów czerwieni wargowej, badań śladów małżowiny usznej, wizualizacji śladów.

89 K. Kremens, Współpraca prokuratora z biegłym. Uwagi praktyczne, XV Wrocławskie Sympozjum Badań Pisma Ręcznego 19-21 września 2012 roku, materiał oddany do druku.

90 T. Tomaszewski, Kompetencje firm prywatnych do wydawania opinii w postępowaniu karnym lub cywilnym, (w:) *Doctrina multiplex veritas una*. Księga jubileuszowa ofiarowana Prof. Mariuszowi Kulickiemu, Toruń 2004, s. 172.

Współpracujący z nimi eksperci posiadają zaś uprawnienia biegłych sądowych. W literaturze⁹¹ opisuje się także mechanizmy zlecenia tego typu badań, gdzie dla potrzeb konkretnego zlecenia bywają „wypożyczani” eksperci wraz z aparaturą będącą własnością instytucji publicznej np. laboratorium policyjnego. Opłacany ekspert po godzinach pracy, korzystając ze sprzętu placówki, dorabia sobie wykonując opinie na zlecenie prywatnych instytucji naukowych i specjalistycznych.

Podsumowując, angażowanie do opiniowania podmiotów prywatnych musi podlegać kontroli. Organ procesowy, czy też prezes sądu, nie mają zwykle możliwości zweryfikowania, czy opiniujący podmiot posiada właściwe kwalifikacje i zaplecze sprzętowe⁹². Należałoby rozważyć, czy działalność gospodarcza w przedmiocie wytwarzania opinii na potrzeby postępowania sądowego i administracyjnego nie powinna być reglamentowana. Przesłanki do jej wykonywania powinny być, co najmniej tożsame z tymi, które w chwili obecnej dotyczą biegłych sądowych. Dobrym rozwiązaniem wydają się być to, które zostało zaprezentowane w ww. Projekcie. Przewiduje się w nim unormowanie kwestii ustanawiania instytucji specjalistycznych powoływanych do opiniowania poprzez wprowadzenie dwóch kategorii podmiotów innych niż osoby fizyczne, mogących wydawać opinie. Te podmioty to:

1. indywidualnie określone instytucje (IES im. prof. dr. Jana Sehna), a także zbiorczo wskazane zakłady medycyny sądowej, policyjne laboratoria kryminalistyczne, instytuty badawcze,
2. osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Tylko drugą z wymienionych kategorii obowiązywałby wymóg uzyskania wpisu na listę, a tym samym spełnienie ustanowionych dla nich wymogów. Dotyczyłyby one posiadania potencjału kadrowego, w tym zatrudnienia odpowiedniego personelu, który spełniałby kryteria wpisu pozwalające na ubieganie się o wpis na listę biegłych, posiadanie zaplecza technicznego. Tak jak w przypadku osób fizycznych, prezes sądu okręgowego mógłby powołać komisję/experta do oceny spełnienia wymagań organizacyjno – technicznych. Weryfikacja odbywałaby się na podstawie dokumentów lub oględzin. Przedłużenie na kolejną kadencję wiązałoby się z koniecznością zasięgnięcia informacji na temat sposobu wywiązywania się przez instytucję ze zleconych w toku kadencji czynności. Zawieszenie lub pozbawienie statusu instytutu specjalistycznego byłoby także możliwe w sytuacjach takich jak likwidacja instytucji, utrata warunków organizacyjno-technicznych, utrata wymaganych kwalifikacji przez osobę spełniającą kryteria ustanowione względem biegłych współpracujących z instytucją.

91 Ibidem.

92 T. Tomaszewski, *Kompetencje...*, s. 176.

2.8. KONTROLA PRACY I ETYKA BIEGŁEGO SĄDOWEGO

2.8.1. INSTRUMENTY NADZORU NAD PRACĄ BIEGŁYCH

Zgodnie z § 17 rozporządzenia w sprawie biegłych sądowych nadzór nad biegłymi należy do prezesa sądu okręgowego, przy którym biegły został ustanowiony. Odbywa się on na zasadach określonych w odrębnych przepisach. Rozporządzenie nie precyzuje jednak, jakie miałyby być to przepisy. W rzeczywistości prezesi sądów okręgowych pozbawieni są skutecznych narzędzi dla bieżącego nadzoru nad pracą biegłych sądowych.

Zwolnienie z obowiązku pełnienia funkcji biegłego może nastąpić tylko w wypadkach określonych przez prawo. Część z nich wymienia § 6 rozporządzenia w sprawie biegłych, tj.:

- prośba biegłego;
- stwierdzenie, że biegły w chwili wpisu nie odpowiadał warunkom do pełnienia funkcji biegłego i nadal im nie odpowiada;
- inne ważne powody, w szczególności nienależyte wykonywanie przez biegłego swoich obowiązków.

Decyzję o wykreśleniu z listy podejmuje prezes sądu okręgowego, który jest odpowiedzialny za zwierzchni nadzór nad wykonywaniem obowiązków przez biegłych sądowych. Jest on, co do zasady, zobowiązany wysłuchać biegłego przed skreśleniem go z listy.

| Sąd Okręgowy | Białystok | Gdańsk | Kielce | Lublin | Opole | Zielona Góra |
|-----------------|-----------|--------|--------|--------|-------|--------------|
| 2008 | 470 | 548 | 520 | 715 | 357 | 254 |
| 2009 | 396 | 575 | 537 | 692 | 366 | 258 |
| 2010 | 399 | 588 | 542 | 691 | 447 | 244 |
| 2011 | 379 | 603 | 559 | 864 | 345 | 247 |
| 2012 | 387 | 649 | 559 | 974 | 323 | 255 |
| Średnia: | 406 | 592 | 543 | 787 | 367 | 251 |

Tabela nr 6 – Biegli sędziowie na koniec roku w wybranych sądach okręgowych w latach 2008–2012

| Sąd Okręgowy | Białystok | Gdańsk | Kielce | Lublin | Opole | Zielona Góra |
|-----------------|-----------|--------|--------|--------|-------|--------------|
| 2008 | 1 | 0 | 1 | 0 | Bd | 0 |
| 2009 | 0 | 1 | 0 | 2 | Bd | 0 |
| 2010 | 1 | 0 | 1 | 0 | bd | 1 |
| 2011 | 0 | 2 | 1 | 0 | Bd | 0 |
| 2012 | 0 | 0 | 0 | 2 | Bd | 1 |
| łącznie: | 2 | 3 | 3 | 4 | Bd | 2 |

Tabela nr 7 – Biegli sędziowie skreśleni z listy w wybranych sądach okręgowych z powodu nienależytego wykonywania obowiązków w latach 2008–2012.

W ww. Projekcie proponuje się przyjąć, że obligatoryjne skreślanie z listy biegłych będzie następować na ich prośbę - w razie utraty warunków do wykonywania funkcji biegłego, a fakultatywnie z ważnych powodów oraz w razie nienależytego wykonywania obowiązków. Ponadto wprowadzony zostanie obowiązek notyfikowania przez sądy o każdym przypadku nienależytego wykonywania obowiązków. Proponuje się ponadto wprowadzenie możliwości zawieszenia prawa wykonywania funkcji biegłego, przy czym obligatoryjność sięgnięcia po ten środek uzależniona będzie od tego, czy prowadzone postępowanie będzie dotyczyć umyślnego przestępstwa, ściganego z oskarżenia publicznego lub umyślnego przestępstwa skarbowego. W innym wypadku zawieszenie będzie fakultatywne, tak jak i w razie wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, bądź postępowania w przedmiocie odpowiedzialności zawodowej mogącego skutkować utratą uprawnień zawodowych, a także wszczęcia postępowania administracyjnego w przedmiocie skreślenia z listy biegłych.

2.8.2. ETYKA BIEGŁYCH

Proces sądowy charakteryzuje się podatnością na konflikty etyczne i prawne, przy czym wiele z nich dotyka opinii biegłych. Rozporządzenie w sprawie biegłych nie stawia – wzorem np. regulacji dotyczących zawodów prawniczych - kandydatom na biegłych wymogu „nieskazitelności charakteru”, a stanowi jedynie, że mają dawać rękojmię należytego wykonywania zawodu. O sferze etyki wspomina ono tylko w treści ślubowania, zobowiązującego do wykonywania funkcji biegłego

„z całą sumiennością i bezstronnością”. Zastanawiające jest, że w zakresie wymogów stawianych biegłym brakuje wymogu niekaralności, nawet za umyślne przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego oraz umyślne przestępstwa skarbowe.

Ponadto w sferze etyki należy mieć na względzie, że biegli bardzo często wykonują zawody, w których wypracowano swoiste reguły deontologii zawodowej, chronionej przy użyciu różnorodnych instrumentów odpowiedzialności dyscyplinarnej i zawodowej. Na straży etyki biegłych sądowych stoją także przepisy procedur karnej i cywilnej dotyczące wyłączenia biegłego.

Deficyt mechanizmów kontroli etycznych aspektów pracy biegłego zastanawiają zwłaszcza w kontekście tego, że na wnioski opinii biegłych wpływają pewne środowiskowe animozje, zatargi, waśnie i inne nie do końca etyczne zachowania. Jako przykład tej ostatniej kategorii problemów niech posłuży przypadek jednego z biegłych, który w kularowej rozmowie przyznał się do tego, że o konkluzjach jego ekspertyzy zdecydowała narodowość jednej ze stron¹⁰¹. E. Gruzapodnosi także, że zdarzają się opinie, o których wyniku „nie decydują rzetelne badania, ale przekora”¹⁰². Takie sytuacje mają miejsce na przykład wtedy, gdy biegły dąży do wydania opinii za wszelką cenę, zupełnie nie przejmując się tym, że zgromadzony materiał dowodowy jest niewystarczający do wydania opinii. Zdarza się, że biegły formułując wnioski sugeruje się nazwiskiem biegłego, który uprzednio opiniował w tej samej sprawie¹⁰³. Z podobną sytuacją spotkała się HFPC w sprawie jednego ze swoich klientów, który poszukiwał eksperta do sporządzenia opinii prywatnej. Wszyscy biegli, którzy zgodzili się wydać taką opinię rozmyślali się zawsze wtedy, gdy dowiadywali się, że pierwotną opinię w jego sprawie wydał prezes jednego ze stowarzyszeń skupiających biegłych¹⁰⁴. Wskutek takiego postępowania mężczyzna został *de facto* pozbawiony prawa do kwestionowania merytorycznej warstwy opinii biegłego, w oparciu o którą wymierzono mu karę 5 lat pozbawienia wolności.

Wszystkie te dylematy pokazują, że należy postulować zwiększenie wymagań etycznych wobec kandydatów na biegłych sądowych. Odpowiednim działaniem mogłoby być urealnienie nadzoru prezesów sądów okręgowych w tym zakresie, a także poddawanie kandydatów na biegłego szkoleniu wyculującym ich na problemy natury etycznej, które mogą pojawić się w ich pracy. Przejście szkolenia odbywałoby się na koszt kandydatów na ekspertów i mogłoby być warunkiem *sine qua non* przyszłego udziału eksperta w procesie. Zastanowienia wymaga także to, czy wobec biegłych

93 M. Leśniak, T. Widła, Przyczyny błędzenia biegłych [w:] Logiczne podstawy opiniowania ekspertyz dokumentów a praktyka, materiały XI Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 2004 r., s. 364.

94 E. Gruza, O błędach i ich przyczynach w opiniach biegłych [w:] Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana Prof. Mariuszowi Kulickiemu. Twórcy Katedry Kryminalistyki, Toruń 2004, s. 186.

95 Ibidem.

96 Sprawa nr 41032.

sądowych nie powinno się przeprowadzać analogicznych reguł przyjęcia do zawodu, co wobec sędziów, ławników czy prokuratorów⁹⁷.

Rozważenia wymaga także ustanowienie modelu odpowiedzialności dyscyplinarnej biegłych sądowych. Wzorem dla niego może być system przyjęty w Wielkiej Brytanii lub Francji. W tym pierwszym państwie kwestia odpowiedzialności dyscyplinarnej spoczywa na dobrowolnych zrzeszeniach biegłych sądowych w rodzaju Akademii Biegłych Sądowych. Organizacja ta skupia biegłych, a także ich organizacje. Reprezentuje je na arenie międzynarodowej oraz w kontaktach z rządem⁹⁸. Jej autorytet jest na tyle duży, że przejście skomplikowanej procedury rekrutacyjnej do bycia członkiem Akademii, jednocześnie uprawnia do występowania w sądzie jako biegły sądowy⁹⁹. W sytuacji, w której Akademia poweźmie informacje na temat niewłaściwego zachowania się jej członka przed sądem lub złamania przez niego norm etycznych zawartych może wszcząć postępowanie dyscyplinarne. Sprawę rozpoznaje wyznaczony do tego Trybunał. W rezultacie jego orzeczenia biegły może zostać upomniany, zawieszony w prawach członka, a nawet usunięty z Akademii. Co ważne, rejestr sankcji dyscyplinarnych jest jawny.

Odmienne rozwiązania przyjęto w Republice Francuskiej. Funkcjonujące tam rozwiązania ustanawiają na pierwszym prezesie sądu prowadzącym listę biegłych oraz prokuratorze generalnym tego sądu obowiązek nadzoru nad działalnością biegłych. W przypadku podejrzenia, że biegły dopuścił się deliktu dyscyplinarnego prokurator zobowiązany jest wszcząć postępowanie dyscyplinarne. Odpowiedzialność biegłego bada w tym wypadku specjalnie powołana komisja. Może ona orzec względem biegłego upomnienie, a nawet dożywotnio usunąć go z szeregów ekspertów sądowych¹⁰⁰.

2.9. POWOŁYWANIE BIEGŁYCH PRZEZ ORGAN PROCESOWY

Kolejnym dostrzeżonym problemem jest sposób powoływania biegłych przez organ procesowy. Etap ten jest szczególnie ważny, gdyż błędy na nim popełnione mogą rzutować na przebieg

97 Zgodnie z artykułem 58 § 3 u.s.p. Prezes Sądu zasięga u właściwego komendanta wojewódzkiego Policji informacji o kandydacie do objęcia urzędu sędziego. Informacje taką sporządza się na podstawie rejestrów zawartych w policyjnych systemach informatycznych. Analogiczne unormowania w stosunku do ławników i prokuratorów można odnaleźć w przepisach regulujących tryb ich powoływania (odpowiednio art. 162 § 9 u.s.p. oraz art. 98 § 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze Dz. U. z 1985 r. Nr 31, poz. 138 z późn. zm.).

98 Organizacja ta jest także odpowiedzialna za liczne szkolenia dla biegłych sądowych (np. z zachowania w sądzie, uregulowań prawnych dotyczących statusu biegłych sądowych, a także alternatywnych metod rozwiązywania sporów). Opracowała także przykład modelowej opinii, na której mogą wzorować się mniej doświadczeni biegli. Więcej informacji znajduje się na stronie: <http://www.academyofexperts.org/>

99 Ministerstwo Sprawiedliwości - Analiza porównawcza...

100 Ibidem.

postępowania, w tym w szczególności zagwarantowanie prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Wobec braku innych przesłanek, podstawowymi kryteriami w dokonywaniu wyboru biegłego są szybkość wykonania opinii i cena jaką przyjdzie zapłacić za jej wykonanie.

2.9.1. OSZCZĘDNOŚCI

Dbłość o oszczędności powoduje, że organ procesowy (sąd, prokurator, policjant) natrafia na szereg trudności biurokratycznych związanych z powołaniem biegłego. W przypadku np. prokuratur wynikają one z konieczności dokonania analizy czasu i kosztu przeprowadzenia opinii, porównania powyższych czynników i przedstawienia swojej decyzji celem zatwierdzenia dokonanego wyboru¹⁰¹. Powstają okólniki, nieformalne zalecenia, aby na opiniach ekspertów oszczędzać¹⁰², a także szukać ekspertów spoza środowiska akademickiego¹⁰³. Pewnym paradoksem tej sytuacji jest to, że szukanie biegłych, którzy oferują najatrakcyjniejszą cenowo usługę zabiera organom ścigania czas, który można byłoby poświęcić na prowadzenie czynności procesowych. Należy tu wspomnieć jednak, że zasygnalizowane powyżej obciążenie pracą laboratoriów kryminalistycznych zlokalizowanych w komendach wojewódzkich Policji jest także wynikiem oszczędności. Funkcjonariusze policji, zatrudnieni w laboratoriach, opiniują w godzinach pracy. W związku z tym koszt wydania opinii jest relatywnie niski albowiem pobierają oni wynagrodzenie w ramach stosunku pracy.

2.9.2. BŁĘDY POPEŁNIANE NA ETAPIE DOBORU BIEGŁEGO

Problemem jest także częstotliwość sięgania przez sądy po opinie biegłych, co wiąże się czasem z nieuzasadnionymi kosztami po stronie organów procesowych, a także naruszeniem praw jednostki.

Dobrze ten problem ilustruje wyrok w sprawie *Worwa p. Polsce*¹¹². Przyczynkiem do wydania orzeczenia w tej sprawie stało się pięciokrotne poddanie skarżącej badaniom psychiatrycznym (w przeciągu 5 lat w pięciu różnych, lecz podobnych sprawach prowadzonych przez ten

101 K. Kremens, Współpraca...

102 T. Widła, Uwagi o przeprowadzaniu dowodu z opinii biegłego, *Pal.* 2002, z. 3-4, s. 64-65.

103 *Ibidem*.

104 Wyrok ETPC z 27 listopada 2003 r., *Worwa p. Polsce*, skarga nr 26624/95

sam sąd). Oceniając tę praktykę ETPC uznał, że taka zbytnia staranność polskiego wymiaru sprawiedliwości w kwestii ustalenia poczytalności oskarżonej była nadmierną ingerencją w jej prawo do prywatności. Sprawa ta pokazuje, że ETPC naruszenie prawa do sądu bada już nie tylko w aspekcie „rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie”, które może cierpieć w związku ze zbyt długim przygotowywaniem opinii, ale także w aspekcie celowości przeprowadzania niektórych dowodów w postępowaniu.

Za pożądaną praktykę należy uznać konsultowanie z biegłymi pytań, które mają znaleźć się w postanowieniu o zasięgnięciu opinii. Pozwala to znacznie skrócić czas, w którym ostateczna opinia trafia w ręce decydenta procesowego, a także chroni, przed pojawieniem się ewentualnych zarzutów pod adresem sporządzonej opinii. Powoływanie ekspertów bez uwzględnienia wspomnianych okoliczności, prowadzi natomiast najczęściej do mnożenia opinii. Konieczne staje się wydawanie postanowień uzupełniających pytania zadane uprzednio biegłemu, zdarzają się opinie niejasne, niepełne lub wewnętrznie sprzeczne. T. Tomaszewski zwraca uwagę, że decydenci procesowi powinni przykładać większą wagę do fazy poprzedzającej wydanie postanowienia o powołaniu biegłego. Każdorazowo organ powinien skonsultować z biegłymi takie okoliczności, jak zasadność przeprowadzania ekspertyzy, wybór wykonawcy, rodzaj i ilość materiału dowodowego koniecznego do przeprowadzenia badań, ustalenie czasu do wydania ekspertyzy, sugerowanej metody badań, a w końcu pytań.

W kontekście tych problemów zwrócić należy uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, proces decyzyjny w sądach i prokuraturach w przedmiocie wyboru biegłych nosi znamiona rozproszenia kompetencji. W zależności od organizacji pracy w danym sądzie/wydziale/jednostce różnie może wyglądać podejmowanie decyzji w przedmiocie biegłego, a także wykonywanie wszelkich czynności przygotowawczych (ustalenie cen i dyspozycyjności). Zdarza się, że cała grupa czynności związanych z ustaleniem właściwego kandydata na biegłego spoczywa na pracowniku sądu lub prokuratury, bądź też sędzi czy też prokuratorze. Przy braku takiej jednolitości procedur zwiększa się ryzyko nietrafionych decyzji.

Dobrym przykładem takiego wykorzystania pracownika sądu przy powołaniu biegłego może być jedna ze spraw prowadzonych przez HFPC. W omawianym przypadku sędzia rozpoznający sprawę tuż przed pójściem na urlop macierzyński poprosiła pracownika sekretariatu o wykonanie zarządzenia o przekazaniu akt powołanemu biegłemu¹¹³. Gdy wróciła do orzekania okazało się, że akta rzeczony sprawy nigdy nie opuściły budynku sądu.

Skala skutków takich pomyłek jest trudna do oszacowania. Nikt jak dotąd nie badał, o jak długo przedłużył się proces, ile opinii nie znalazło uznania w oczach decydenta procesowego, ile razy

105 Sprawa nr 22065.

biegli byli wzywani do sądu celem uzupełnienia swoich opinii, jak często należało powołać nowego eksperta. W końcu, nikt nie oszacował jak dotąd, ile pieniędzy kosztowały tego typu zachowania organu powołującego biegłego.

Za niezwykle szkodliwą praktykę należy także uznać sytuację powoływania kolejnych biegłych w sprawie, aż do chwili, w której organ procesowy otrzyma opinię o wnioskach, których oczekuje. W wypadkach, w których przedłożona opinia nie odpowiada wymogom decydenta uznają się ją, zwykle z powodu drobnych uchybień, za niejasną, niepełną lub sprzeczną wewnątrznie. Organ pomija możliwości przedłożenia opinii uzupełniającej, przesłuchania biegłego i zasięga opinii kolejnego eksperta.

Problemem jest także niekiedy jakość postanowień o powołaniu biegłego. Ich niestaranne sporządzanie w istotny sposób przekłada się następnie na całe postępowanie dowodowe. W tym zakresie elementarnym błędem jest złe formułowanie przez organy procesowe pytań do biegłych. Zagadnienia przedstawiane biegłym bywają nieprecyzyjne i niejednoznaczne, a także zawierają błędy natury merytorycznej.

Błędy w zakresie zadawania pytań biegłym według T. Tomaszewskiego¹¹⁴:

- wykraczają poza zakres wiedzy biegłego;
- wychodzą poza kompetencję biegłego (pytania o sprecyzowanie stanu faktycznego, kwalifikacji prawnej czynu zabronionego);
- nie nadają się do udzielenia na nie odpowiedzi;
- są nieuporządkowane pod względem treści logicznej;
- szczegółowe poprzedzają ogólne;
- są sformułowane w nieprzejrzysty sposób;
- zawierają nieprecyzyjną i niejasną terminologię;
- łączą kwestię specjalistyczne z kwestiami prawnymi (w szczególności pytania o kwalifikację prawną czynu, a także o winę);
- są zbyt ogólnikowe.

Uchybienia organów procesowych w połączeniu z biernością biegłych, którzy nie dokonują sprostowania źle zadanych pytań lub zwracają o uzupełnienie materiału dowodowego¹⁰⁷ powo-

106 T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 70.

107 Opiniowanie w oparciu o niepełny materiał badawczy zwykle wiąże się dla biegłego z koniecznością sporządzenia opinii uzupełniającej, która oznacza dla niego źródło dodatkowego zarobku.

dużą znaczne przeciąganie się czasu potrzebnego do wydania opinii. To z kolei skutkuje postępującą przewlekłością postępowań sądowych.

2.10. INNE DOSTRZEŻONE PROBLEMY

Prócz problemów systemowych dotyczących instytucji biegłych sądowych, które zostały opisane powyżej, funkcjonowanie tej instytucji dotyka także szereg problemów praktycznych.

Pierwszy z nich to niechętnie wciąż podejście sądów i prokuratury do uznawania opinii prywatnej za pełnoprawną opinię biegłego¹⁰⁸. Dlatego też, należałoby się zastanowić nad zwiększeniem uprawnień stron na etapie powoływania biegłego w postępowaniu przygotowawczym. Rekomendować należy także przyznanie możliwości złożenia zażalenia na decyzję w tym zakresie.

Pod głęboką rozważką należy natomiast wziąć głosy sugerujące powstanie systemu gwarancji finansowych dla osób najuboższych, których nie stać na opłacenie prywatnej opinii biegłego¹⁰⁹. W postępowaniu adjudykacyjnym można by było rozważyć zwiększenie uprawnień strony w trakcie przesłuchania biegłego. Dobrym pomysłem byłoby wprowadzenie możliwości ustanowienia dodatkowego biegłego, który pełniłby rolę pomocnika strony procesowej. Zwracałby uwagę, na jakich okolicznościach w opinii biegłego należy się skoncentrować, jakie pytanie zadać itp. Taki mechanizm z całą pewnością ułatwiłby odniesienie się do opinii biegłego nie tylko samej stronie, lecz także organowi procesowemu.

Inny pojawiający się problem to niewłaściwe rozumienie uprawnienia eksperta do zapoznania się z materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie. Niewątpliwie jest to jedno z najistotniejszych uprawnień biegłych, które bardzo ułatwia im pracę nad ekspertyzą, gdyż pozwala rozeznąć się w realiach sprawy, nakreślić wstępne hipotezy, a także określić rodzaj materiału dowodowego, który będzie potrzebny biegłemu w dalszych badaniach. Niestety bywa, że organy procesowe przesyłają biegłym komplet akt sprawy. Znajdują się w nich wszystkie zgromadzone materiały dowodowe. Wśród nich również takie, których biegły nie powinien zobaczyć, np. opinie sporządzone przez innych ekspertów. Zdarza się, że na podstawie tak zaprezentowanego materiału biegły mimowolnie wyrabia sobie pogląd na całą sprawę. Nastawia się pozytywnie albo negatywnie do zdarzenia będącego przedmiotem jego opinii. Dla niektórych biegłych nie będzie oczywiście stanowiło to problemu i nie wywrze wpływu na końcowe wnioski ich ekspertyzy, ale na innych może oddziaływać w sposób znaczący.

108 Postanowienie SN z 4 stycznia 2005 r. V KK 388/04, OSNKW 2005/1/12.

109 A. Pietryka, Biegli sądowi – reforma tak, ale jaka? [w:] Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych, nr 7 (26), 2009.

Kolejnym zagadnieniem wartym rozważenia jest to, jak oceniać opinię biegłego. Jest ona niewątpliwie takim samym dowodem jak inne¹¹⁰. Wymogi w tym zakresie określa zasada swobodnej oceny dowodów, a zatem powinna być oceniana z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania, wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego¹¹¹. Z całą pewnością jej ocena nie może przebiegać w oderwaniu od innych ustaleń faktycznych dokonanych w sprawie¹¹².

Niewątpliwym problemem jest sposób formułowania opinii przez biegłych. Przedstawiane przez nich sprawozdania z badań bywają krótkie, ogólnikowe, a w dodatku przesycone terminologią charakterystyczną dla danej dziedziny wiedzy¹¹³. Powoduje to, że organ procesowy nie jest w stanie sprawdzić logiczności przedstawianych w opinii wniosków, a tym samym skontrolować czy jest ona jasna, pełna i spójna wewnętrznie. W kontekście tych problemów pojawia się kwestia tzw. fetyszycacji opinii biegłego. Najogólniej mówiąc sprowadza się ono do traktowania jej jako dowodu naukowego, specjalnego, a w końcu silniejszego. To ostatecznie krok w stronę legalnej teorii dowodów i kopiowania wniosków opinii do uzasadnienia wyroku, postanowienia, czy aktu oskarżenia¹¹⁴.

Dobrym przykładem takiego postępowania może być sprawa, która odbiła się głośnym echem w całej Polsce. Sąd Okręgowy w Warszawie posiłkując się opinią biegłych zarejestrował znak „zakaz pedałowania”, jako pełnoprawny symbol Narodowego Odrodzenia Polski. Przywołał w uzasadnieniu decyzji opinię biegłego, wedle której symbol ten jednoznacznie nie nawołuje do nienawiści¹²³.

110 Wyrok SN z 12 listopada 2002 r., V KKN 333/01, LEX nr 56854.

111 Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 25 kwietnia 2012 r. I ACa 356/12, LEX nr 1165156, zob. także wyrok SN z 7 listopada 2000 r. I CKN 1170/98, OSNC 2001, nr 4, poz. 64.

112 W literaturze prezentowane jest stanowisko, które mówi o konieczności dwutorowego oceniania opinii biegłego. W płaszczyźnie analitycznej organ procesowy powinien zbadać czy dostarczony ekspertowi materiał badawczy był dla niego wystarczający i przydatny. Nadto musi zweryfikować, czy ekspert wykorzystał dostarczony mu materiał porównawczy. Powinien także odnieść się do sposobu pracy eksperta, w szczególności do poziomu jego dokładności, a także tego czy pracował samodzielnie. Poza kontrolą organu nie może ostać się także metoda badawcza przyjęta przez biegłego. Należy sprawdzić jej adekwatność, a także to, czy za jej pomocą biegły może dojść do przedstawionych przez siebie wniosków. Zweryfikować należy także pełność, jasność, przejrzystość oraz wewnętrzną niesprzeczność ustaleń dokonanych przez biegłego. Ocena opinii w płaszczyźnie syntetycznej odnosi się do ogólnego zweryfikowania opinii pod kątem logiki, a więc zweryfikowania wniosków opinii pod względem przesłanek, z których są wyprowadzane. Na tym etapie organ procesowy ocenia opinię biegłego w odniesieniu do całości zgromadzonego materiału dowodowego (zob. więcej A. Kegel, Z. Kegel, Przepisy o biegłych sądowych tłumaczach i specjalistach komentarz, Kraków 2004., s. 137 i n.)

113 E. Gruza, *Opinia...*, s. 140.

114 Podczas niedawnej konferencji poświęconej przyczynom niesłusznych skazań P. Girdwoyń zwrócił uwagę, że niczego się tak dobrze nie „kopiuje i wkleja” do uzasadnienia wyroku jak opinii biegłego. (wystąpienie P. Girdwoyńa podczas publikacji raportu dr. Ł. Chojniaka i mgr. Ł. Wiśniewskiego, *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa, czerwiec 2012).

115 M. Budzyński, „Zakaz pedałowania”: Biegłych interesowała grafika, artykuł z portalu gazeta.pl z dnia 24 listopada 2011 r. dostępny pod adresem http://lublin.gazeta.pl/lublin/1,48724,10699109,_Zakaz_pedałowania_Bieglych_interesowala_grafika.html (dostęp w dniu 3 marca 2014 r.).

Uwagi o fetyszyzacji opinii biegłego formułowane są w literaturze od przeszło czterdziestu lat¹¹⁶. Mimo to niewiele się w tej materii zmienia, gdyż brakuje wewnętrznej refleksji organów wymiaru sprawiedliwości, co do tego że dowód pochodzący od biegłych dysponujących różnym przygotowaniem merytorycznym, może być obciążony istotnymi wadami. Organom procesowym brakuje czasu, a także odwagi, aby zagłębić się w logiczną sferę opinii, a co dopiero zakwestionować ją na poziomie treściowym. J. Gurgul zauważa, że w polskiej rzeczywistości prawnej kreuje się pogląd, iż prawnik *ex definitione* nie ma prawa zagłębiać się w merytoryczną warstwę opinii¹¹⁷. Takie rozumowanie sprowadza ocenę opinii biegłego do weryfikowania jej jasności, pełności i wewnętrznej niesprzeczności.

Wreszcie wskazać należy na problem tzw. dowodu naukowego. Brak jest zasad wprowadzania i weryfikowania nowych dowodów naukowych w postępowaniu sądowym. Prawodawca w całości przemilczał to zagadnienie w ustawodawstwie pozostawiając to pole pod rozagę judykatury i doktryny¹¹⁸. Nie sposób nie zauważyć, że coraz śmielej podchodzą one do tego tematu¹¹⁹. Wydają się jednak, że polskiemu wymiarowi sprawiedliwości w dalszym ciągu brakuje generalnych reguł uznawania dowodu za naukowy¹²⁰. Dostrzegalny jest deficyt takich orzeczeń jak *Frey vs United States* (213 F, 1013, D.C. Cir) czy też *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.* (113 S.Ct 2786, 1993), w których amerykański Sąd Najwyższy ustanowił reguły dopuszczania do postępowania dowodów naukowych¹²¹. Orzeczenia te miały niezwykle istotny wpływ na obecność biegłych w procesie amerykańskim. Podobnych wyroków brakuje w polskim systemie prawnym. Polska jurysprudencja nie wypracowała jak dotąd mechanizmów prawnych, które służyłyby sprawdzaniu, czy metoda, którą posługuje się biegły, może zostać uznana za dopuszczalną, a więc prowadzącą do prawdziwych ustaleń faktycznych. W chwili obecnej nie rozstrzygnięto, czy metoda ta powinna być akceptowana w całym środowisku naukowym, czy tylko w jego dominującej części, a także tego, czy przed jej użyciem powinna być przedmiotem publikacji i eksperckiej dyskusji. Nie wiadomo także, jak duży może być współczynnik błędu metody używanej przez biegłego. Wszystkie te elementy mogą być oczywiście wzięte pod uwagę przez sąd rozpoznający sprawę w ramach swobodnej oceny dowodów. Brak wyraźnych stanowisk judykatury pokazuje jednak, że zagadnie-

116 Zob. więcej: S. Kalinowski, *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1972.

117 J. Gurgul, *O realizacji...*, s. 123.

118 T. Tomaszewski, *Dowód...*, s. 122.

119 Wyrok SN z 12 stycznia 2000 r., IV KKN 269/99, Prok.i Pr.-wkł. 2000/5/7

120 Doskonałą ilustracją problematyki dowodu naukowego i braku jasnych reguł jego wyznaczania jest sprawa powołania przez Prokuratora Prokuratury Okręgowej w Katowicach znanego jasnowidza Krzysztofa Jackowskiego w charakterze biegłego z zakresu parapsychologii. W tej sytuacji, wyrażone w postanowieniu pouczenie biegłego o odpowiedzialności za złożenie fałszywej opinii może uchodzić za ponury żart organu procesowego. Zob. więcej: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114883,14000927.html> (strona dostępna w dniu 16 września 2013 r.)

121 W orzeczeniu *Frye vs United States* Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych uznał, że metodę naukową można uznać, za dopuszczalną tylko wtedy, gdy zostanie ona ogólnie uznana za wiarygodną w danej społeczności naukowej. Reguła ta została zmieniona poprzez standard ustanowiony w orzeczeniu *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.* (więcej na ten temat zob. T. Tomaszewski, *Dowód...*, s. 122).

nia te nie są przedmiotem analizy ze strony sądów. Co więcej, literatura wskazuje, że zwiększenie kontradiktoryjności procesu może w przyszłości zaowocować sięganiem przez strony po zupełnie nowe metody badawcze, zwłaszcza jeżeli spojrzeć na tempo postępu nauki i techniki¹²². Dziś, u progu procesu niemal w pełni kontradiktoryjnego zaniechanie prawodawcy i brak wypracowanych w orzecznictwie wyraźnych reguł może w niedługim okresie wyrzucić negatywny wpływ na proces karny, w szczególności zachwiać taką wartością, jak prawdziwość ustaleń faktycznych.

Za pomoc w powstaniu raportu pragniemy podziękować
r. pr. Robertowi Krasnodębskiemu (Weil, Gotshal & Manges LLP),
prof. Ewie Gruzie (Wydział Prawa i Administracji UW)
oraz sędziemu Tomaszowi Kałużnemu (Prezes Sądu Rejonowego w Białymstoku).

122 T. Tomaszewski, Dowód..., s. 122.

REKOMENDACJE

1. Konieczne jest odrębne, całościowe i ustawowe unormowanie regulacji dotyczących biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych.
2. Zmiany wymaga system ustanawiania biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych poprzez pozostawienie decyzji o wpisie na listę prezesom sądów okręgowych, podejmowanej jednak po konsultacji z podmiotami profesjonalnymi w danej dziedzinie.
3. Celowe jest wprowadzenie centralnej, mającej publiczny charakter, jednolitej listy biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych.
4. Zasadne jest prowadzenie przy prezesach sądów okręgowych rejestrów opinii przygotowanych przez biegłych sądowych i instytuty specjalistyczne.
5. Należy jasno określić uprawnienia nadzorcze prezesów sądów okręgowych w stosunku do biegłych sądowych i instytucji specjalistycznych, pozwalające kontrolować rzetelność wykonywania obowiązków oraz cechowanie się nieposzlakowaną opinią.
6. Konieczne jest wprowadzenie ram finansowych, które pozwolą ukształtować wynagrodzenia biegłych i instytutów specjalistycznych na poziomie, który zachęci najlepszych specjalistów do występowania w charakterze biegłych.
7. Należy dążyć do zwiększenia współpracy organów procesowych i stron na etapie powoływania biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych



Polska Rada Biznesu

Polish Business Roundtable

Polska Rada Biznesu

Al. Ujazdowskie 13,
00-567 Warszawa
tel.: (+48) 22 523 66 11
(+48) 22 523 66 12
fax: (+48) 22 523 66 14
www.prb.pl



**HELŚIŃSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA**

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

ul. Zgoda 11,
00-018 Warszawa
tel.: (+48) 22 828 10 08
(+48) 22 828 69 96
(+48) 22 556 44 40
fax: (+48) 22 556 44 50
www.hfhr.pl

MONITORING
PROCESU LEGISLACYJNEGO
W OBSZARZE WYMIARU
SPRAWIEDLIWOŚCI

Program „Monitoring procesu legislacyjnego w obszarze wymiaru sprawiedliwości” realizowany jest przez Helsińską Fundację Praw Człowieka dzięki dotacji przyznanej przez Fundację im. Stefana Batorego w ramach Programu „Demokracja w Działaniu”.

<http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/>



**FUNDACJA
IM. STEFANA
BATOREGO**